

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Т.О. Чайка

Банківські операції

Курс лекцій

Миколаїв
2014

Затверджено на засіданні кафедри фінансів і кредиту обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від **21.01.2014 р.**, протокол № 7.

ЗМІСТ

1. Анотація.....	3
2. Мета, завдання, предмет, об'єкт навчальної дисципліни.....	4
3. Місце дисципліни у структурі навчальних дисциплін.....	5
4. Структурно-логічна схема дисципліни.....	6
5. Склад, обсяг і терміни виконання змістовних модулів.....	7
Тема 1. Економічні основи банківської справи	8
Тема 2. Розрахунково-касові операції банків.....	12
Тема 3. Депозитні операції банків	27
Тема 4. Організація банківського кредитування.....	32
Тема 5. Операції банків з цінними паперами	43
Тема 6. Операції банків з векселями	49
Тема 7. Операції банків в іноземній валюті	56
Тема 8. Нетрадиційні банківські операції та послуги.....	61
6. Перелік рекомендованих літературних джерел, законодавчо-нормативних актів.....	68

1. АНОТАЦІЯ

Мета: формування у студентів системи теоретичних знань у сфері організації та технології здійснення комерційними банками пасивних і активних операцій, а також практичних навичок: у виконанні банківських операцій, пов'язаних з кредитуванням, розрахунками, фінансуванням інвестицій та наданням своїм клієнтам інших послуг; при застосуванні механізму регулювання діяльності комерційних банків з боку центрального банку.

Завдання: довести до студентів зміст завдань і функцій комерційного банку, методів проведення банківських операцій та надання банківських послуг; навчити студентів, користуючись отриманими знаннями, самостійно вирішувати питання організації роботи з основних напрямів банківської діяльності, виконувати конкретні банківські операції, аналізувати стан кредитоспроможності позичальника, рівень фінансової стійкості банку тощо.

Предмет: діяльність комерційних банків, пов'язана із здійсненням операцій та наданням послуг юридичним і фізичним особам.

Змістові модулі: Економічні основи банківської справи. Розрахунково-касові операції банків. Депозитні операції банків. Кредитні операції банків. Операції банку з цінними паперами. Операції банку з векселями. Операції банку в іноземній валюті. Нетрадиційні банківські операції та послуги.

АННОТАЦИЯ

Цель: формирование у студентов системы теоретических знаний в области организации и технологии осуществления коммерческими банками пассивных и активных операций, а также практических навыков: в осуществлении банковских операций, связанных с кредитованием, расчетами, финансированием инвестиций и предоставлением своим клиентам других услуг; в случае применения механизма регулирования деятельности коммерческих банков со стороны центрального банка.

Задача: ознакомить студентов с задачами и функциями коммерческого банка, методами проведения банковских операций и предоставления банковских услуг; научить студентов, пользуясь полученными знаниями, самостоятельно решать вопросы организации работы по основным направлениям банковской деятельности, выполнять конкретные банковские операции, анализировать состояние кредитоспособности заемщика и т.д.

Предмет: деятельность коммерческих банков, связанная с осуществлением операций и предоставлением услуг юридическим и физическим лицам.

Содержательные модули: Экономические основы банковской деятельности. Расчетно-кассовые операции банка. Депозитные операции банков. Кредитные операции банков. Операции банка с ценными бумагами. Операции банка с векселями. Операции банка в иностранной валюте. Нетрадиционные банковские операции и услуги.

ANNOTATION

Goal: formation of students' theoretical knowledge system in the sphere of managing and technological realization of passive and active activities by commercial banks; formation of practical skills in banking activities which are connected with crediting, accounts, investment financing and other services to the clients from the side of central bank.

Objectives: to bring to the students the meaning of tasks and functions of commercial banks and methods of banking activities; to teach them to solve the problems of work arrangement in the sphere of main banking activities without assistance, to fulfill the definite banking activities, analyze the current position of debtor competitiveness and level of financial banking stability.

Subject: activity of commercial banks connected with services and operations for natural and juridical persons.

Content modules: The economic fundamentals of banking. Cash and cash bank transactions with bank notes. Bank deposit. Bank credit. Bank securities. Bank operations in foreign currency. Non-traditional banking operations and services.

2. МЕТА, ЗАВДАННЯ, ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Робоча програма ув'язана із Законом України «Про вищу освіту», інструктивними вказівками Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, відповідає нормативній програмі професійно-орієнтованих дисциплін, нормативній програмі фундаментального циклу підготовки бакалаврів (спеціалістів) напряму «Економіка та підприємництво», Положенню Миколаївського державного аграрного університету про структурно-модульну систему навчання, затверджене рішенням вченої ради університету.

Дисципліна «Банківські операції» надає знання з організації та технології здійснення комерційними банками пасивних і активних операцій, а також практичних навичок: у виконанні банківських операцій, пов'язаних з кредитуванням, розрахунками, фінансуванням інвестицій та наданням своїм клієнтам інших послуг; при застосуванні механізму регулювання діяльності комерційних банків з боку Національного банку.

Мета: формування у студентів системи теоретичних знань у сфері організації та технології здійснення комерційними банками пасивних і активних операцій, а також практичних навичок: у виконанні банківських операцій, пов'язаних з кредитуванням, розрахунками, фінансуванням інвестицій та наданням своїм клієнтам інших послуг; при застосуванні механізму регулювання діяльності комерційних банків з боку центрального банку.

Завдання: довести до студентів зміст завдань і функцій комерційного банку, методів проведення банківських операцій та надання банківських послуг; навчити студентів, користуючись отриманими знаннями, самостійно вирішувати питання організації роботи з основних напрямів банківської діяльності, виконувати конкретні банківські операції, аналізувати стан кредитоспроможності позичальника, рівень фінансової стійкості банку тощо.

Предмет: діяльність комерційних банків, пов'язана із здійсненням операцій та наданням послуг юридичним і фізичним особам.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні знати:

- сутність та функції банківської діяльності в Україні;
- принципи побудови банківської системи України;
- механізм створення та організації діяльності комерційних банків і її регулювання зі сторони НБУ;
- джерела формування та структуру банківських ресурсів;
- місце комерційних банків у системі грошових розрахунків.
- особливості банківських операцій в умовах сьогодення.

Студентам необхідно вивчити:

- методики проведення основних й прогресивних видів банківських операцій та послуг;
- методики формування ресурсів банку;

Студенти повинні вміти:

- користуватися методами здійснення пасивних та активних банківських операцій;
- володіти заходами економічного аналізу в банківській сфері;
- володіти технікою фінансових розрахунків та банківського менеджменту.

3. МІСЦЕ ДИСЦИПЛІНИ У СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

4. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ДИСЦИПЛІНИ

5. СКЛАД, ОБСЯГ І ТЕРМІНИ ВИКОНАННЯ ЗМІСТОВНИХ МОДУЛІВ

Модулі курсу			Найменування змістовних модулів	Розподіл навчального часу			Термін виконання, тиждень	Термін контролюючого заходу
Найменування	Обсяг, кредит	Сума залікових балів		лекції	практичні	самостійна робота		
Основи банківської діяльності та традиційні банківські операції	1,1	19-31	<i>Тема 1</i> Економічні основи банківської справи	2	2	5	1	1
			<i>Тема 2</i> Розрахунково-касові операції банків	2	2	6	2	2
			<i>Тема 3</i> Депозитні операції банків	2	2	5	3	3
			<i>Тема 4</i> Організація банківського кредитування	2	2	6	4	4
Інші банківські послуги і операції	1,0	17-29	<i>Тема 5</i> Операції банків з цінними паперами	2	2	5	5	5
			<i>Тема 6</i> Операції банків з векселями	2	2	5	6	6
			<i>Тема 7</i> Операції банків в іноземній валюті	2	1	6	7	7
			<i>Тема 8</i> Нетрадиційні банківські операції та послуги	2	1	6	8	8
<i>Всього</i>	<i>2,1</i>	<i>36-60</i>		16	14	44		

ТЕМА 1

Економічні основи банківської справи

1. Місце і роль банків у системі ринкової інфраструктури.
2. Загальна характеристика операцій банку з формування капіталу і банківських зобов'язань.
3. Розвиток функцій та розширення ринку банківських послуг в Україні.
4. Сутність та класифікація банківських операцій.

1. Місце і роль банків у системі ринкової інфраструктури

Банк – це особливий вид підприємства, яке мобілізує вільні ресурси клієнтів та інші грошові кошти, розподіляє їх відповідно до потреб між суб'єктами ринкових відносин, а також надає інші послуги.

Банки і банківська система – це економічні структури, які становлять один із типів фінансових посередників у системі ринкової інфраструктури загалом.

Термін «банк» походить із італійської і означає конторка, стіл, за яким здійснює обмін грошей.

З французької це означає скриня, тобто вказує на функцію забезпечення чогось цінного.

Відповідно до ЗУ «Про банки і банківську діяльність» встановлено основні завдання банків:

- забезпечення безперервності і ефективності грошового обороту;
- здійснення контролю на макро- та мікроекономічних рівнях;
- проведення заходів щодо стабілізації національної грошової одиниці;
- сприяння підвищенню економіки України в цілому та виробничій сфері загалом.

Передумовою задоволення економічних та соціальних потреб будь-якої країни крім ефективного функціонування різноманітних галузей економіки є розвиток та стабільність функціонування грошового ринку.

У широкому розумінні грошовий ринок є частиною фінансового ринку та являє собою сукупність відносин пов'язаних з рухом тимчасово вільних коштів від юридичних та фізичних осіб.

2. Загальна характеристика операцій банку з формування капіталу і банківських зобов'язань

Комерційні банки виступають посередниками між тими клієнтами, які мають тимчасово вільні кошти, і тими які цих коштів потребують.

Мотивом такого посередництва є отримання банківського прибутку. Як показує практика, для успішної роботи банки не можуть використовувати тільки власний капітал, тому основну частину повинен становити позичений капітал (кошти).

Переваги фінансового посередництва проявляються у наступному:

- можливості для кожного окремого інвестора оперативно розмістити вільні кошти в доходні активи, а для позичальника оперативно мобілізувати додаткові кошти, необхідні для рішення виробничих чи споживчих завдань;
- скорочення витрат базових суб'єктів грошового ринку на формування вільних коштів, тобто розміщення їх у доходні активи і позичкові додаткові кошти;
- зменшення фінансових ризиків для базових суб'єктів грошового ринку, тому що значна частина перекладається на фінансових посередників. Це стає можливим завдяки широкій диверсифікації посередницької діяльності щодо створення спеціальних систем страхування і захисту від фінансових ризиків;
- можливість мобілізації та збільшення прибутковості позичкових капіталів, особливо зосереджених у дрібних власників завдяки зменшенню фінансових ризиків, скороченню витрат на проведення фінансових операцій і відкриттю доступу до великого

високоприбуткового бізнесу;

- можливість різноманітних відносин між кредиторами і позичальниками, наданням додаткових послуг, що беруть на себе посередники.

Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути займають сьогодні провідне місце на грошовому ринку з ряду основних причин:

1. розвиток ринку цінних паперів;

2. розвиток спеціальних послуг, що дає змогу спостерігати зростання доходів населення.

Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути мають наступні функції:

- акумуляція заощадження населення (відбувається це через випуск різноманітних цінних паперів);

- здійснюється розміщення ресурсів (за допомогою облігаційних позик, за рахунок надання іпотечних кредитів, через надання споживчих кредитів, за допомогою кредитної взаємодопомоги).

3. Розвиток функції та розширення ринку банківських послуг в Україні

Банківські послуги об'єднують широкий ряд операцій в тому числі і тих, які нехарактерні банківській сфері.

До найбільш перспективних послуг можна віднести наступні:

- трастові (довірчі) послуги:

1. для фізичних осіб (розпорядження спадщиною, управління власністю, опікунство та забезпечення збереження майна);

2. для юридичних осіб (розпорядження активами, агентські послуги, операції, пов'язані з ліквідацією майна клієнтів).

- послуги зі збереження цінностей з наданням клієнтам у розпорядженні сейфа та з прийняттям цінностей клієнта на збереження без їх доступу;

- консультаційні та інформаційні послуги зі створенням повної міжбанківської бази даних;

- гарантійні та посередницькі послуги;

- факторингові та лізингові операції.

Комерційний банк виник на ранніх етапах розвитку банківської справи, коли банки в основному обслуговували торгівлю і їх клієнтами були лише торговці.

Але з розвитком промислового виробництва виникли операції з кредитування виробничого циклу. Завдяки цьому цей термін став означати діловий характер банку, а саме те, що банки обслуговують усі види господарської діяльності.

Банківська справа, як правило є досить вигідним бізнесом, що керується певними принципами:

- правовий режим здійснення банківської діяльності (використання стандартів, норм, які рекомендовані Базельським комітетом з питань банківського нагляду (Швейцарія));

- прибутковість (а саме, **прибутковість** – це те без чого банк не може існувати і без чого втрачається сенс його економічної діяльності);

- договірний характер відносин між банком та клієнтом;

- принцип «дешевше купити – дорожче продати»;

- основне незмінне правило – «все для клієнтів, для їх безпеки на основі партнерських відносин на принципі взаємної зацікавленості».

4. Сутність та класифікація банківських операцій

Початок здійснення банківських операцій відображає зародження власне банківської справи, яке припадає на VII - VI ст. до нашої ери, коли у стародавньому Вавилоні поряд з храмами здійснювались такі операції, як прийом вкладів та видача позичок. Банківські операції у Стародавній Греції у V - IV ст. до нашої ери, крім храмів, здійснювались також

приватними особами, зокрема прийом вкладів, обмін монет, надання позичок. За такими ж операціями у III ст. до нашої ери банківські операції набули розвитку в Стародавньому Римі.

Джерела сучасної банківської справи полягають у діяльності стародавніх банкірів та середньовічних міняйл. Першим банком сучасного типу вважають заснований у 1407 р. Банк святого Георгія в місті Генуя (Італія). Остаточне формування банків як специфічних кредитно-фінансових інститутів припадає на період розвитку товарного господарства (XVII - XVIII ст.), коли виникла необхідність регулюванні грошового обігу та збільшенні масштабів кредитування й акумуляції грошових ресурсів.

Діяльність банківських установ сучасного типу розпочинається з появою перших акціонерних банків (1694 р. - банк Англії, 1695 р. - банк Шотландії).

Банківські операції – це ряд дій, спрямованих на реалізацію економічних завдань банку як суб'єкта ринкових відносин, предметом яких є рух грошових коштів, цінних паперів, дорогоцінних металів або зобов'язання з їхнього переміщення, що здійснюється на підставі укладених договорів згідно з чинним законодавством.

Усі банківські операції за економічним змістом та призначенням прийнято поділяти на три основні групи:

- 1) пасивні;
- 2) активні;
- 3) комісійно-посередницькі.

Пасивні операції – це операції, за допомогою яких банки формують свої грошові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Ресурси комерційного банку – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються для виконання певних операцій. Ресурси поділяють на три групи:

- 1) власні;
- 2) залучені;
- 3) позичені.

Власні ресурси банку утворюють його власний капітал, до складу якого входять: статутний, резервний та інші фонди банку, що створюються для забезпечення фінансової стійкості, комерційної і господарської діяльності, а також нерозподілений прибуток поточного та минулих років.

Залучені ресурси банку – це сукупність коштів клієнтів, що акумулюються банком на депозитах. Депозити – це грошові кошти, що розміщуються на зберігання у банку від імені юридичних і фізичних осіб на договірній основі.

Позичені ресурси банку – це грошові кошти, акумульовані банком шляхом отримання кредитів від інших комерційних банків, центрального банку, а також розміщення позик на грошовому ринку, тобто через випуск власних боргових цінних паперів. Акумульовані у такий спосіб банківські ресурси дають змогу оперативно підтримувати ліквідність банку в разі неможливості отримання належних обсягів коштів у результаті здійснення інших видів пасивних операцій.

Активні операції – це операції, у процесі яких банки розміщують наявні у них власні, залучені і позичені ресурси у різні види активів з метою отримання прибутку і забезпечення своєї ліквідності. Активні операції обліковуються на активних балансових рахунках банку й мають дебетове сальдо. Отже активні операції передбачають розміщення банками сформованих ресурсів з метою отримання прибутку.

Усі види цінностей (об'єкти), в які вкладаються банківські ресурси, називають **активами банку**.

Усі активи можна поділити на чотири основні групи:

1. каса і прирівняні до неї кошти - це вкладення банку у безпосередньо ліквідні активи;
2. кредитний портфель, що охоплює сукупність усіх наданих комерційним банком позичок клієнтам з метою задоволення виробничих і невиробничих потреб;

3. інвестиції - це вкладення ресурсів банку в різні види цінних паперів з метою отримання доходу у формі дивідендів та забезпечення належного рівня платоспроможності шляхом вкладення коштів у високоліквідні цінні папери;

4. інші активи, що являють собою розміщення банківських ресурсів у формі оплати земельної ділянки, приміщень, споруд та обладнання, необхідних для функціонування банку.

Комісійно-посередницькі операції - це операції, що проводяться банком за певну плату у вигляді комісії і супроводжуються не формуванням чи розміщенням ресурсів, а переміщенням уже наявних у банку коштів клієнта за його розпорядженням. До цих операцій належать також усі інші банківські операції для клієнтів, не пов'язані з рухом грошей, - забалансові послуги. Основні види комісійно-посередницьких операцій банку:

1. Розрахунково-касові операції – система операцій комерційних банків з обслуговування платіжного обороту його клієнтів у безготівковій та готівковій формах.

2. Валютні операції – операції банків, пов'язані з обміном однієї валюти на іншу, що передбачає купівлю і продаж банком іноземної валюти за національну.

3. Трастові операції – операції банків, пов'язані з управлінням майном та виконанням інших послуг за дорученням і в інтересах клієнта на правах його довіреної особи.

4. Інформаційно-консультаційні та інші види операцій.

а) консультування клієнтів з питань організації і ведення бухгалтерського обліку, застосування законодавчих актів, здійснення операцій з іноземною валютою та цінними паперами;

б) підготовка і правова експертиза господарських договорів, зовнішньоекономічних контрактів, установчих документів, бізнес-планів;

в) надання інформації про поточну ринкову кон'юнктуру, обмінні курси іноземних валют, стан ринку цінних паперів, новітні законодавчі і нормативні акти;

г) гарантійні послуги, що передбачають видачу банком поручительств, гарантій та інших зобов'язань, що виконуються у грошовій формі;

д) аудиторські послуги, що передбачають перевірку фінансово-господарської діяльності клієнтів;

е) маркетингові послуги, що передбачають пошук відповідних ринків для клієнта й оптимізацію його збутової політики;

ж) інженерно-економічна експертиза, що передбачає перевірку проектно-кошторисної документації і контроль за реалізацією відповідних проектів та ін.

З огляду на специфіку основних функцій банку всі його операції можна поділити на базові й додаткові. **Базові операції** пов'язані з реалізацією банком своїх функцій посередництва у кредиті та посередництва в платежах, що знаходять відображення у проведенні депозитних, кредитних та розрахунково-касових операцій. **Додаткові операції** - інші операції, що здійснюються банком відповідно до потреб своїх клієнтів у різних послугах і не визначають фундаментальні аспекти суті комерційного банку: валютні операції, операції з цінними паперами, трастові, факторингові, лізингові, консультаційні та деякі інші операції.

Залежно від суб'єктів одержання (клієнтів) банківські операції поділяються на два види: операції, що здійснюються для юридичних осіб, та операції для фізичних осіб. **За**

змістом ці операції можуть і не відрізнятися між собою (за винятком деяких нюансів, що вводяться законодавством або самими банками). Головна відмінність полягає у масштабах здійснюваних операцій (обсяги розрахунків, величина коштів, розміщених у депозитах, сума наданих позик та ін.).

Зростання конкуренції у банківській справі, опанування сучасних технологій і винайдення нових банківських продуктів призводять до постійного розширення складу операцій комерційних банків та зростання їхнього загального обсягу на фінансових ринках. Однак при всій нинішній розмаїтості та універсальності набору банківських операцій, будь-яку з них можна зарахувати до однієї з трьох основних груп: пасивних, активних чи комісійно-посередницьких.

ТЕМА 2

Розрахунково-касові операції банків

1. Поняття платіжного обороту. Загальні основи операцій банків з розрахунково-касового обслуговування клієнтів
2. Організація обороту готівки
3. Організації касової роботи в установах банків. Порядок забезпечення банків готівкою
4. Порядок приймання і видачі готівки через касу банку
5. Організація системи безготівкових розрахунків
6. Порядок проведення розрахункових операцій
7. Організація міжбанківських розрахунків

1. Поняття платіжного обороту. Загальні основи операцій банків з розрахунково-касового обслуговування клієнтів

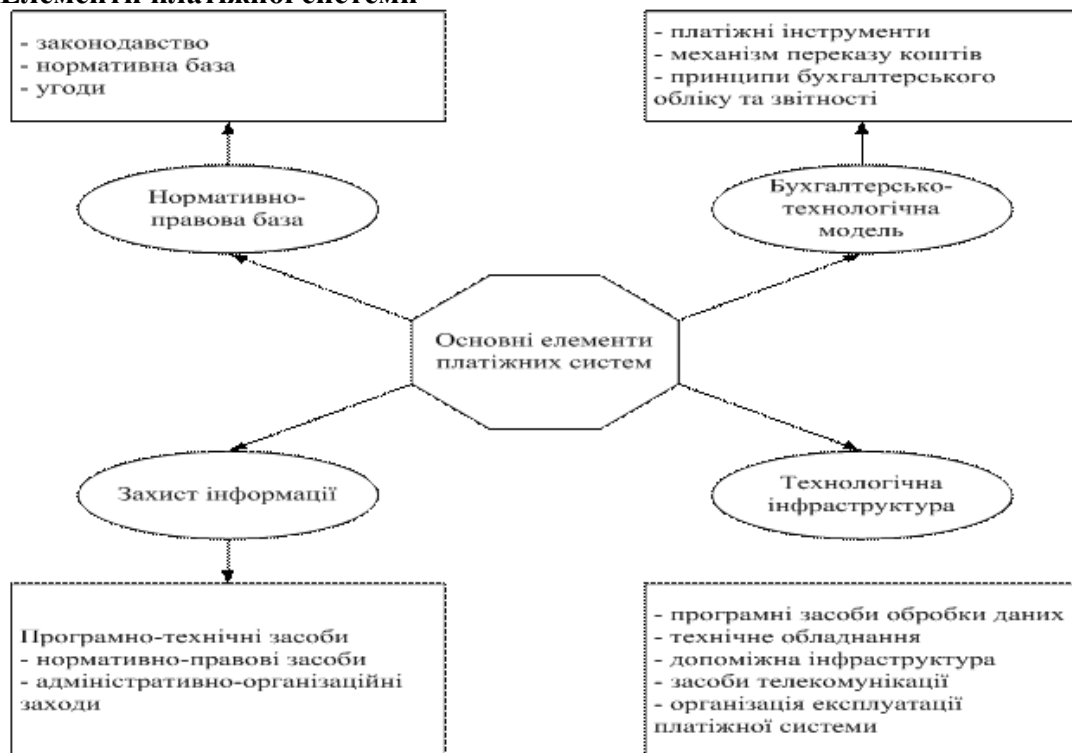
Платіжний оборот – сукупність усіх грошових платежів в готівковій та безготівковій формі, що супроводжують рух товарів та послуг, а також нетоварні платежі й розрахунки в суспільстві за певний проміжок часу.

Готівковий оборот здійснюється за допомогою готівки (банкнот, монети, банківських металів); обслуговує відносини, пов'язані зі сферою особистого споживання (між фізичними особами, а також між фізичними та юридичними особами).

Безготівковий оборот – здійснюється без участі готівки, через рахунки, відкриті в банках, за допомогою платіжних інструментів (чеки, векселі, платіжні доручення, пластикові картки тощо); обслуговує відносини між юридичними особами.

Платіжна система – сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів та процедур їх застосування всіма суб'єктами (учасниками) грошового обороту.

Елементи платіжної системи

Учасники платіжної системи:

- платники,
- одержувачі,

–посередники

Платіжні системи бувають:

–внутрішньодержавні,

–міжнародні

Внутрішньодержавні банківські платіжні системи України:

Тип платіжної системи	Призначення системи
Система міжбанківських розрахунків	забезпечує переказ грошей у межах України між вітчизняними банками для виконання зобов'язань їх клієнтів, а також власних зобов'язань цих банків
Внутрішньобанківські платіжні системи	створюється банком з метою виконання внутрішньобанківського переказу грошей між його підрозділами
Національна система масових електронних платежів (НСМЕП)	призначена для переказу грошей за операціями, що здійснюються юридичними та фізичними особами із застосуванням платіжних інструментів, крім системи міжбанківських розрахунків та внутрішньобанківської платіжної системи

Міжнародні платіжні системи: VISA, Eurocard/MasterCard, American Express, Diners Club та інші.

Розрахунково-касові операції банків забезпечують рух грошових коштів на рахунках клієнтів банків згідно з їхніми дорученнями. Приносять банку дохід у вигляді **комісійної винагороди**.

Роль розрахунково-касових операцій:

1. Забезпечують платежі, кредити та інші банківські послуги для реального сектору економіки та населення.
2. Прискорюють платежі і розрахунки між учасниками економічного обороту.
3. Є передумовою ефективного функціонування всього господарського механізму та окремих суб'єктів господарювання.
4. Дозволяють ефективно управляти економікою через втілення монетарної політики.

Етапи здійснення розрахунково-касових операцій:

I етап – підготовка організаційних, технічних та технологічних передумов для здійснення платежу.

II етап – формування та передавання інформації щодо платежу.

III етап – платіж (переказування чи передавання грошей).

2. Організація обороту готівки

Готівка – грошові знаки (банкноти, монети)

Завдання банківської системи по організації готівкового обігу:

- ☐ повне і своєчасне забезпечення потреб економіки готівковими коштами;
- ☐ забезпечення своєчасної видачі готівки на оплату праці, пенсії, допомоги та інші цілі;
- ☐ створення умов для залучення готівки до кас банків;
- ☐ сприяння скороченню використання готівки в розрахунках за товари і послуги шляхом упровадження прогресивних форм безготівкових розрахунків.

Порядок ведення касових операцій СГД включає:

1. Порядок організації готівкових розрахунків;
2. Порядок оформлення касових операцій;
3. Порядок ведення касової книги та обов'язки касира;
4. Порядок визначення строків здавання готівки та розрахунку ліміту каси;

5. Порядок контролю за дотриманням порядку ведення операцій з готівкою.

Касові операції банку полягають в тому, що вони здійснюють прийом від клієнтів готівки, її видачу з кас банків, а також організацію обігу готівки між клієнтом і банком.

Банки виконують касові операції, додержуючись таких принципів:

☐ усі суб'єкти господарської діяльності зобов'язані зберігати свої кошти на рахунках у банку;

☐ суб'єкти господарської діяльності, які мають готівкові кошти, зберігають їх у касі в межах ліміту, встановленого комерційним банком. Сума готівки, що перевищує ліміт, повинна бути здана в банк і зарахована на поточний рахунок протягом трьох днів, враховуючи день отримання;

☐ витрачання готівки суб'єктами господарювання здійснюється за цільовим призначенням.

Касові операції регламентуються Інструкціями НБУ № 1, № 4, а також Положенням про порядок ведення касових операцій у національній валюті в Україні (затверджено постановою НБУ 13.10.97 № 334).

Порядок ведення касових операцій у національній валюті в Україні поширюється на підприємства незалежно від форм власності і виду діяльності та їх відокремлені підрозділи, а також на фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності. Це Положення стосується як резидентів, так і нерезидентів за деяким винятком. Підприємства та індивідуальні підприємці, що мають поточні рахунки в банку, зобов'язані зберігати свої кошти в установах банку. Готівка може бути одержана ними з власних рахунків у межах наявних на них коштів та на цілі, визначені у грошовому чеку.

Кошти на виплати, пов'язані з оплатою праці та виплатою дивідендів (доходу), всі підприємства та індивідуальні підприємці мають одержувати виключно з кас банків. При цьому ними повинна забезпечуватись систематична і повна сплата податків та обов'язкових платежів до державних цільових фондів. Підприємства, що мають готівкову виручку, зобов'язані здавати її до банку для зарахування на їх рахунки.

Здавання виручки може здійснюватися шляхом:

а) безпосередньої передачі коштів самим клієнтом до кас установ банку, які можуть бути денними і вечірніми;

б) інкасації виручки інкасаторським апаратом НБУ або комерційних банків;

в) здачі готівки на підприємство зв'язку і подальшим переказом її на поточні рахунки підприємств.

Як було зазначено вище, підприємствам дозволяється тримати готівку у своїй касі в межах встановлених лімітів залишку готівки. Такі ліміти встановлюються банком усім підприємствам, які мають рахунки в банку і здійснюють операції з готівкою, щорічно протягом першого кварталу. Ліміт регламентує залишки готівки в касі на кінець робочого дня.

Колективні сільськогосподарські підприємства, колгоспи, селянські спілки самостійно визначають розміри готівки, що може постійно знаходитися в їх касах, з відповідним повідомленням банку, що їх обслуговує.

Готівка, видана під звіт на відрядження, але не витрачена, має бути повернена до каси підприємства не пізніше трьох робочих днів після закінчення відрядження, а готівка, видана на будь-які інші цілі, - десяти робочих днів з дня видачі її під звіт і здана до каси банку не пізніше наступного дня.

У разі неповернення у зазначений строк готівка, починаючи з наступного дня, включається до суми фактичного залишку готівки в касі на кінець дня, і одержана сума порівнюється із встановленим лімітом залишку готівки в касі.

Приймання готівки касами підприємств проводиться за прибутковими касовими ордерами, видача - за видатковими касовими ордерами або належно оформленими платіжними (розрахунково-платіжними) відомостями.

Прибуткові касові ордери або видаткові документи реєструються бухгалтерією в

журналі реєстрації прибуткових і видаткових касових документів. Усі надходження і видачі готівки в національній валюті підприємства обліковують у касовій книзі, відділення зв'язку - у касовому щоденнику. Підприємства торгівлі, громадського харчування та сфери послуг здійснення розрахунків з населенням проводять із застосуванням електронних контрольно-касових апаратів або товарно-касових книг.

Кожне підприємство, що має касу, веде одну касову книгу, аркуші якої мають бути пронумеровані, прошнуровані й опечатані сургучною або мастиковою печаткою.

Записи в касову книгу виконуються касиром відразу після одержання або видачі грошей за кожним прибутковим касовим ордером чи видатковим документом. В кінці кожного робочого дня касир підбиває підсумки операцій за день, виводить залишок грошей у касі на наступне число і передає до бухгалтерії другий відривний аркуш (копію записів у касовій книзі за день) з прибутковими і видатковими документами під розписку в касовій книзі. Контроль за правильним веденням касової книги покладається на головного бухгалтера підприємства.

Видача грошей з каси, не підтверджена розпискою одержувача у видатковому документі, як вмотивування залишку готівки в касі не приймається. Ця сума вважається нестачею і стягується з касира. Готівка, не виправдана прибутковими касовими ордерами, вважається надлишком каси і зараховується у дохід підприємства.

Підприємства торгівлі та сфери обслуговування населення при здійсненні касових операцій з готівкою для нормальної роботи (видачі здачі громадянам) повинні забезпечувати постійну наявність у своїх касах розмінної монети різних номіналів (у розмірі не менше 10% від суми встановленого ліміту залишку готівки в касі).

За порушення діючої практики обігу готівки застосовуються санкції, визначені Указом Президента України «Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки»:

- для підприємств - за перевищення встановлених лімітів залишку готівки в касах стягується штраф у двократному розмірі сум, що перевищують ліміт каси;
- за неопробування або неповне опробування - у п'ятикратному розмірі неопробуваної суми;
- для банків - за невстановлення лімітів залишків кас у п'ятидесятикратному розмірі неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожний випадок.

3. Організації касової роботи в установах банків. Порядок забезпечення банків готівкою

До касових операцій банку належать:

1. приймання готівки від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки інших юридичних і фізичних осіб або на відповідний рахунок банку;
2. видача готівки клієнтам з їх рахунків за видатковими касовими документами через касу банку або із застосуванням платіжних карток з їх рахунків чи відповідного рахунку банку через його касу або банкомат;
3. приймання від клієнтів готівки для переказу і виплати отримувачу суми переказу в готівковій формі;
4. вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет) та надсилання їх на дослідження;
5. обмін клієнтам не придатних до обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні.

Касове обслуговування – це надання послуг клієнтам з приймання, видачі та обміну готівки, яке здійснюється на договірних засадах.

Для здійснення касового обслуговування клієнтів банки повинні мати:

- ☐ спеціально обладнані приміщення і сховища,
- ☐ необхідне обладнання,
- ☐ підготовлені кадри касових працівників і охорони,

☐ отримати ліцензію.

Операційна каса банку – це приміщення банку (філії, відділення), у яких здійснюються касові операції.

Банки займаються прогнозуванням касових оборотів готівки, яка проходить через каси банку. З цією метою всі підприємства подають до комерційного банку, як правило, за 60 днів до початку планового кварталу заявку-розрахунок. У цій заявці показуються касові обороти підприємства по надходженню і видатках готівки з кас підприємств на плановий квартал, а також фактичні дані за відповідний квартал минулого року.

Відомості подаються в розрізі встановлених НБУ джерел надходжень готівки, а також напрямів її витрачання.

Щоб задовольнити потреби клієнтів у готівкових грошах, у касі банку повинна підтримуватися оптимальна сума готівки. Коли сума готівки завищена, банк несе додаткові витрати, тому що ці кошти не працюють і не приносять прибутку. Якщо ж сума готівки менша за потрібну, то це позначається на ліквідності банку.

Основні джерела надходження готівки в касу банку - це торгова виручка.

Основне джерело відтоку готівки з каси банку - це видача грошей на заробітну плату.

Приплив і відтік готівки здійснюються нерівномірно, що змушує банки прогнозувати ці процеси.

Якщо очікується перевищення витоку готівки над її надходженням, то комерційний банк може отримати готівку від НБУ. Для цього він подає заявку в НБУ за три дні. Дозвіл на підкріплення операційної каси, який дає регіональне управління НБУ, дійсний чотири дні. Банки отримують готівку по чеку. Сума готівки, отримана комерційним банком по чеку, списується з його коррахунку. НБУ стягує плату за касове обслуговування комерційних банків у розмірі 1%.

Якщо в банку є надлишок готівки, то він з дозволу НБУ може реалізувати її іншому банку. Операція з продажу готівки проходить по коррахунках обох банків у НБУ. В інших випадках надлишок готівки зараховується на коррахунок комерційного банку в НБУ.

Касові операції банків трудомісткі і витратні, тому за надання послуг, пов'язаних з касовим обслуговуванням, банки, як правило, стягують плату зі своїх клієнтів згідно з договором на розрахунково-касове обслуговування клієнтів.

4. Порядок приймання і видачі готівки через касу банку

Приймання готівки від клієнтів здійснюється через каси банків за такими прибутковими касовими документами:

а) за заявою на переказ готівки

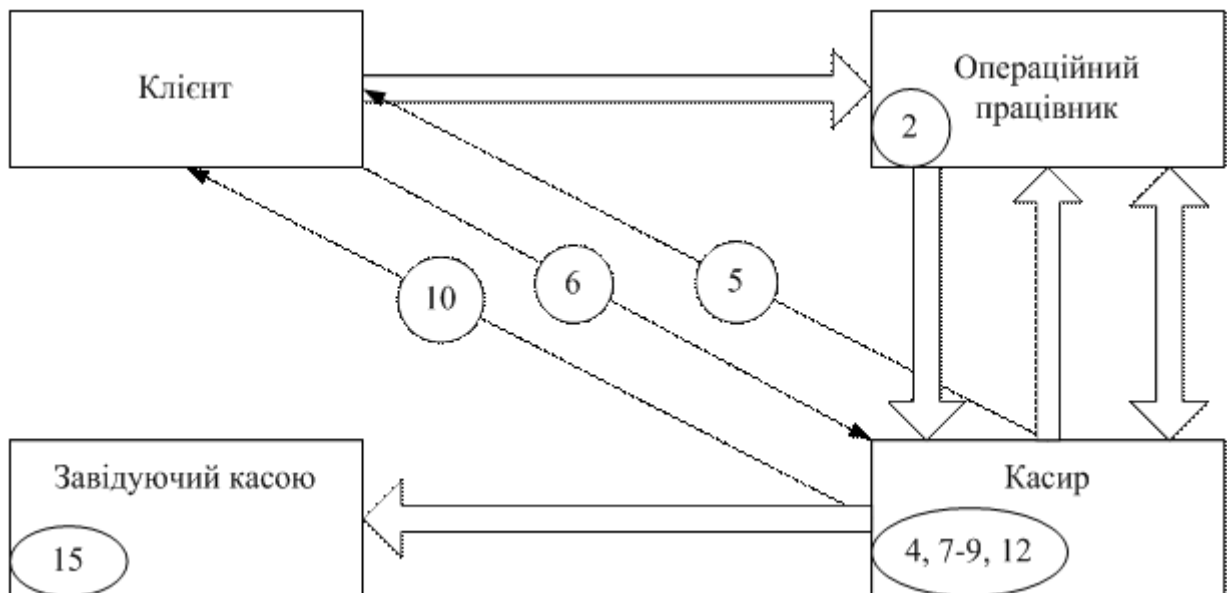
- ☐ від юридичних осіб – для зарахування на власні поточні рахунки,
- ☐ від фізичних осіб - на поточні, вкладні (депозитні) рахунки,
- ☐ від юридичних та фізичних осіб - на рахунки інших юридичних або фізичних осіб, які відкриті в цьому самому банку або в іншому банку, та переказу без відкриття рахунку;

б) за рахунками на сплату платежів - від фізичних осіб на користь юридичних осіб;

в) за прибутковим касовим ордером - від працівників банку за внутрішньобанківськими операціями;

г) за документами, установленими відповідною платіжною системою, від фізичних і юридичних осіб – для відправлення переказу та виплати його отримувачу готівкою в національній валюті.

Схема операції приймання готівки від клієнтів банку

- 1 – оформлення приходного касового документа
- 2 – перевірка документів відповідно до правил бухгалтерського обліку
- 3 – передача приходних документів внутрішнім шляхом
- 4 – перевірка документів на наявність і тотожність підписів операційних працівників, відповідність сум цифрами і літерами
- 5 – виклик особи, що вносить гроші
- 6 – внесення готівки
- 7 – прийняття готівки шляхом поаркушного перерахування
- 8 – звірка фактично внесеної суми з сумою, що вказана в документах
- 9 – в разі відповідності сум, підписання документів та проставляння печатки на квитанції
- 10 – видача квитанції
- 11 – надсилання ордера
- 12 – складання довідки касира
- 13 – звіряння касових оборотів
- 14 – передача отриманих грошей, приходних документів, довідки касира під розписку в Книзі обліку прийнятих і виданих цінностей
- 15 – звірка сум прийнятих грошей, кількості приходних документів з довідкою касира і підписання довідки.

Видача готівки з каси банку здійснюється через каси банків за такими видатковими касовими документами:

а) за грошовими чеками – юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, а також підприємцям;

б) за заявою на видачу готівки:

- фізичним особам з поточних, вкладних (депозитних) рахунків;
- фізичним і юридичним особам – *переказ без відкриття рахунку* (з представленням юридичною особою довіреності на уповноважену особу);

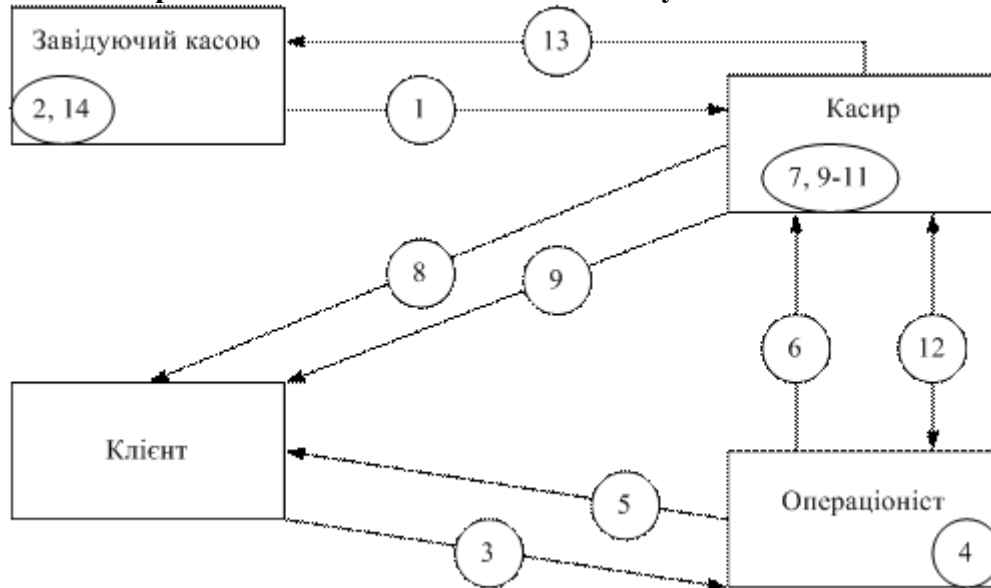
в) за документом на отримання переказу готівкою в національній валюті, установленим відповідною платіжною системою, – фізичним і юридичним особам (з представленням юридичною особою довіреності на уповноважену особу);

г) за видатковим касовим ордером – працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями.

У видаткових документах ОБОВ'ЯЗКОВО зазначаються дані паспорта особи-

отримувача або документа, що його замінює.

Схема операції видачі готівки клієнтам банку

- 1 – видача готівки під звіт
- 2 – перевірка наявності грошей, що залишилися в операційній касі
- 3 – пред'явлення документів на одержання готівки
- 4 – перевірка документів
- 5 – видача контрольної марки або відривного талону
- 6 – передача видаткового документа
- 7 – перевірка видаткового документа
- 8 – виклик одержувача коштів і запит про суму грошей, яку він отримує
- 9 – видача коштів і підписання видаткового документа
- 10 – звіряння суми прийнятих під звіт грошей з сумою видаткових документів і залишком грошей наприкінці операційного дня
- 11 – складання довідки касира
- 12 – звіряння касових оборотів
- 13 – передача залишку грошей, видаткових касових документів, довідки касира під розписку в Книзі обліку прийнятих і виданих цінностей
- 14 – перевірка довідки та підшиття її в документи дня

5. Організація системи безготівкових розрахунків

Безготівкові розрахунки – перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів (одержувачів) коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів.

Учасники безготівкових розрахунків – банки та їх філії, підприємства, фізичні особи, з рахунків яких списуються або на рахунки яких зараховуються кошти.

В безготівкових розрахунках беруть участь:

- ☐ **платник** – власник рахунку, відкритого в банку, з якого списуються (стягуються) кошти
- ☐ **отримувач (одержувач)** – власник рахунку в банку, на який зараховуються кошти
- ☐ **банк платника/одержувача** – банк, що обслуговує платника/одержувача.

Безготівкові розрахунки здійснюються за такими принципами:

- ☐ через банківські рахунки, які відкриваються на ім'я клієнта для зберігання і переводу коштів;

- ☐ за розпорядженням їх власників у порядку встановленої черги платежів у межах залишку коштів на рахунку;
- ☐ свобода вибору суб'єктами ринку форм безготівкових розрахунків, що знаходить відображення у господарчих угодах без участі банку. Банк виконує лише посередницьку роль у платежах;
- ☐ виходячи із строків, передбачених у договорі;
- ☐ наявність у платника або у його гаранта ліквідних засобів.

Безготівкові розрахунки розрізняються за складом учасників, призначенням операцій, місцем знаходження клієнтів, функціональним призначенням платежу. Класифікація представлена на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Види безготівкових операцій банку

Порядок розрахунків визначають **способи здійснення безготівкових операцій**:

- ☐ до початку торгової операції (авансовий платіж);
- ☐ одразу ж після її завершення з використанням платіжного доручення;
- ☐ через деякий час після завершення торгівельної операції - відстрочений, прострочений, комерційний кредит, оформлення векселя;
- ☐ з кожної поставки окремо;
- ☐ за всіма поставками взагалі;
- ☐ шляхом заліку взаємних вимог;
- ☐ за рахунок власних коштів з розрахункового рахунку;
- ☐ за рахунок кредиту.

Комерційні банки здійснюють безготівкові розрахунки у різних формах.

Види безготівкових розрахунків:

- платіжними дорученнями
- платіжними вимогами-дорученнями
- платіжними вимогами
- розрахунковими чеками
- акредитивами
- векселями
- платіжними картками

Платіжний інструмент – це засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунку платника.

Розрахунковий документ – документ на паперовому носії, що містить доручення та/або вимогу про перерахування коштів з рахунку платника на рахунок одержувача.

Електронний розрахунковий документ – документ, інформація в якому представлена у формі електронних даних, включаючи відповідні реквізити розрахункового документа, який може бути сформований, переданий, збережений і перетворений у візуальну форму представлення електронними засобами.

- ☐ акредитивна
- ☐ інкасова
- ☐ вексельна
- ☐ розрахунковими чеками

А також з використанням розрахункових документів на паперових носіях та в електронному вигляді.

Інкасова форма розрахунків – при якій банком здійснюються операції інкасування або інкасо.

Інкасування (інкасо) – здійснення банком за дорученням клієнта операцій з розрахунковими та супровідними документами з метою:

- ☐ одержання платежу
- ☐ передавання документів проти платежу
- ☐ передавання документів на інших умовах

Способи здійснення платежів:

- попередній;
- відстрочений;
- прострочені;
- з кожної поставки окремо;
- за всіма поставками взагалі;
- шляхом заліку взаємних вимог;
- за рахунок власних коштів;
- за рахунок кредиту.

Загальні правила документообігу:

1. Розрахункові документи складаються на бланках, форми яких визначені інструкцією.
2. Бланки розрахункових документів (крім розрахункових чеків) виготовляються друкарським способом за умови обов'язкового забезпечення та схематичного розташування всіх елементів.
3. Усі елементи бланків мають бути виконані українською мовою.
4. Відповідальність за правильність заповнення реквізитів несе особа, яка заповнила документ і подала його до обслуговуючого банку.
5. Банк перевіряє відповідність заповнення реквізитів розрахункових документів вимогам інструкції, в разі порушень – повертаються без виконання.
6. Кількість примірників, в яких виписується розрахунковий документ – не менше двох

(за винятком розрахункового чека) з використанням ЄОМ та друкарських машин (дозволяється заповнення кульковою ручкою, чорнилом темного кольору).

7. Перший примірник документа має містити відбиток печатки та підписи відповідальних осіб.

8. Не допускаються виправлення та заповнення документа в кілька прийомів.

9. клієнта (за виключенням часткового виконання розрахункового документа банком).

10. Документи можуть подаватися в банк як на паперових носіях, так і в електронному вигляді, з використанням програмно-технічного комплексу «клієнт-банк».

11. Розрахункові документи приймаються без обмеження їх максимальної або мінімальної суми.

12. Банк платника на всіх примірниках розрахункових документів і на реєстрах обов'язково заповнює реквізити «Дата надходження», і «Дата виконання», засвідчуючи їх підписом відповідального виконавця та відбитком штампа банку. На документах, прийнятих після закінчення операційного часу, ставиться також штамп «Вечірня».

13. Розрахункові документи, що надійшли протягом операційного часу, виконуються банком у той же день, після операційного часу – наступного робочого дня.

14. Платежі з рахунків клієнтів банк здійснює в межах залишків коштів на цих рахунках на початок операційного дня. Якщо до банку разом надійшло кілька розрахункових документів, то при їх виконанні додержується такий пріоритет: спочатку – платіжні вимоги, оформлені на підставі рішень судів, потім – розрахункові документи на сплату платежів в бюджет, потім – платіжні вимоги, оформлені на підставі інших виконавчих документів. Усі інші документи – у порядку їх послідовного надходження.

15. Списання коштів з рахунку платника здійснюється на підставі першого примірника розрахункового документа, який залишається в банку, інші примірники (крім розрахункового чека) повертаються платнику.

16. Факт списання коштів з рахунку платника документально оформляється меморіальним ордером. Дата його складання має відповідати даті списання коштів з рахунку платника.

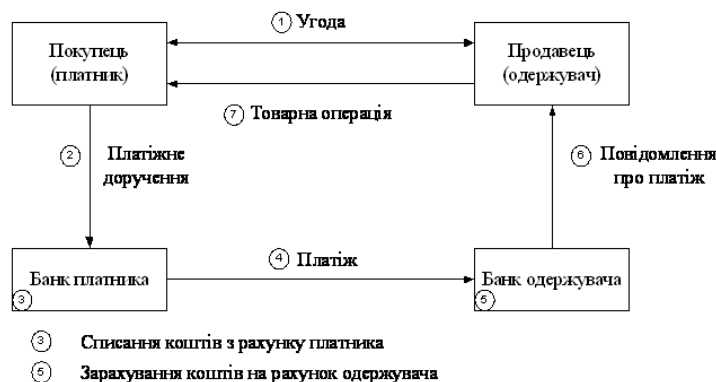
6. Порядок проведення розрахункових операцій

Розрахунки за допомогою платіжних доручень

Платіжне доручення – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок одержувача.

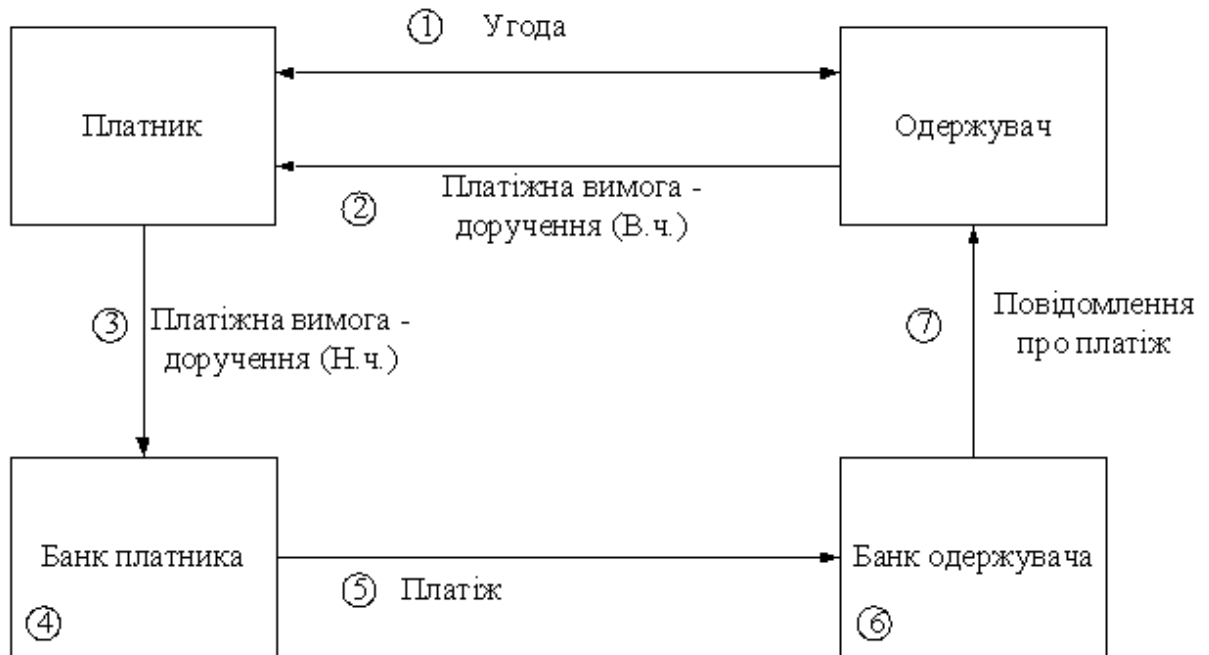
Застосовуються в розрахунках за товарними і нетоварними платежами

Схема розрахунків із застосуванням платіжних доручень при попередній оплаті за товари

Розрахунки за допомогою платіжних вимог-доручень

Схема розрахунків платіжними вимогами – дорученнями

④ Списание коштів з рахунку платника

⑥ Зарахування коштів на рахунок одержувача

Платіжна вимога-доручення – розрахунковий документ, який складається з двох частин:

- верхньої – **вимоги одержувача** безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;
- нижньої – **доручення платника** обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача.

Можуть застосовуватися в розрахунках усіма учасниками безготівкових розрахунків.

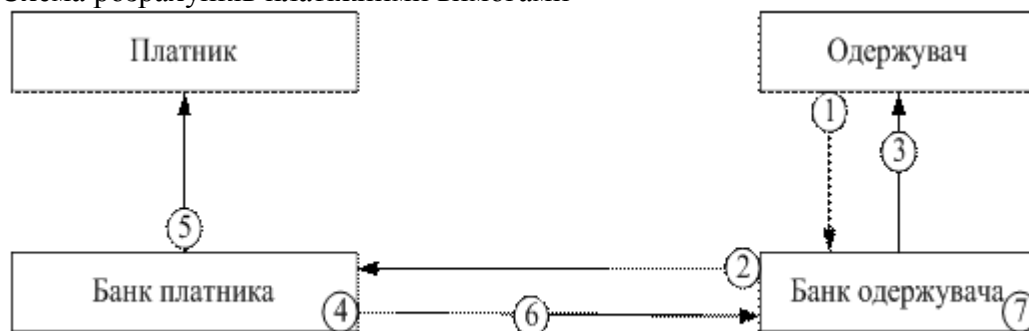
Розрахунки за допомогою платіжних вимог

Платіжна вимога – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або отримувача (в разі договірного списання) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Розрахунки платіжними вимогами здійснюються в разі:

- примусового списання коштів;
- договірного списання коштів.

Схема розрахунків платіжними вимогами

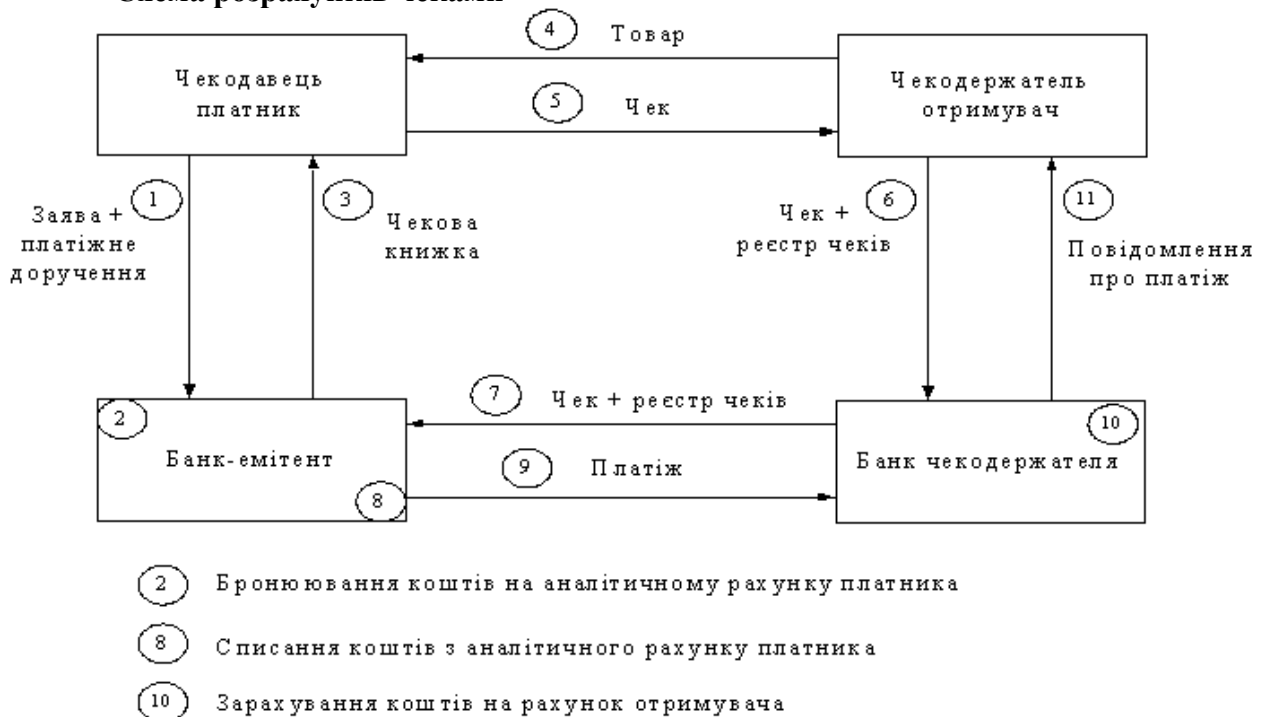

- 1 – подання платіжної вимоги із посиланням на підставу платежу
- 2 – передача 1-го та 2-го примірників платіжної вимоги спецзв'язком
- 3 – видача 3-го примірника
- 4 – списання коштів на підставі 1-го примірника
- 5 – видача 2-го примірника платнику разом з випискою з рахунку
- 6 – реєстр повідомлень у двох примірниках
- 7 – зарахування коштів на рахунок одержувача

Розрахунки за допомогою розрахункових чеків

Розрахунковий чек – **розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.**

Схема розрахунків чеками

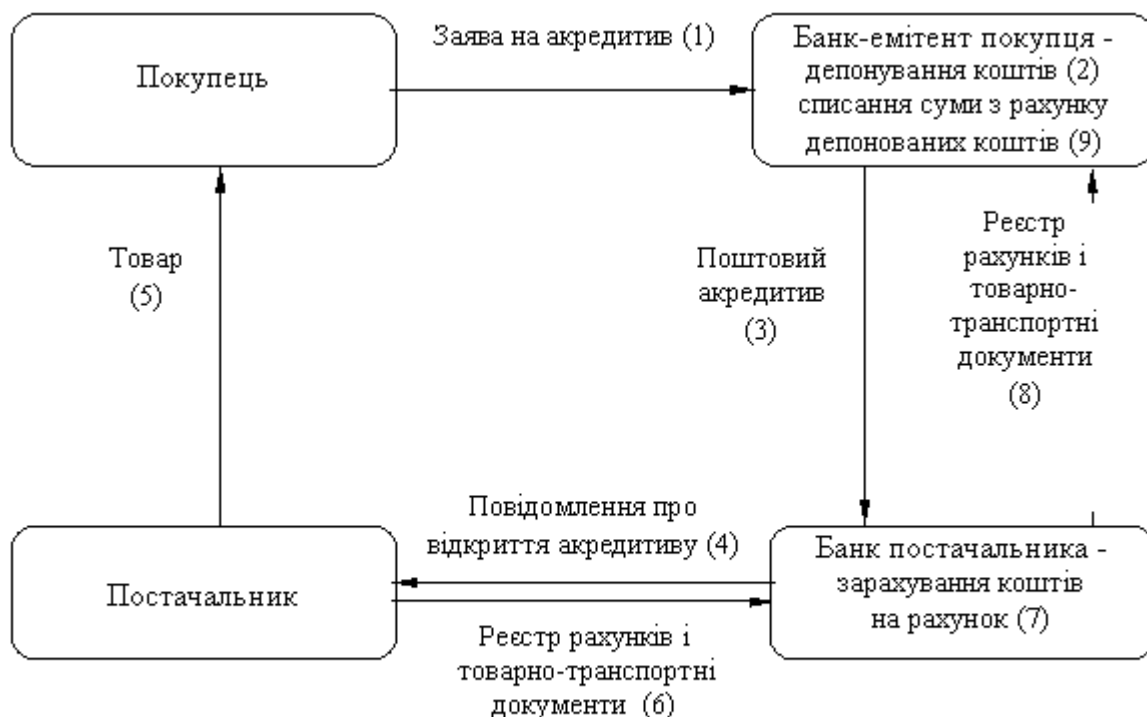

Розрахунки за допомогою акредитивів

Акредитив — це договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитиву) або від свого імені зобов'язаний виконати платіж на користь бенефеціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж проти документів, які відповідають умовам акредитиву.

Акредитив відкривається для розрахунків тільки з однією юридичною особою в банку платника (в банку емітенті) або в банку одержувача (банку бенефеціара).

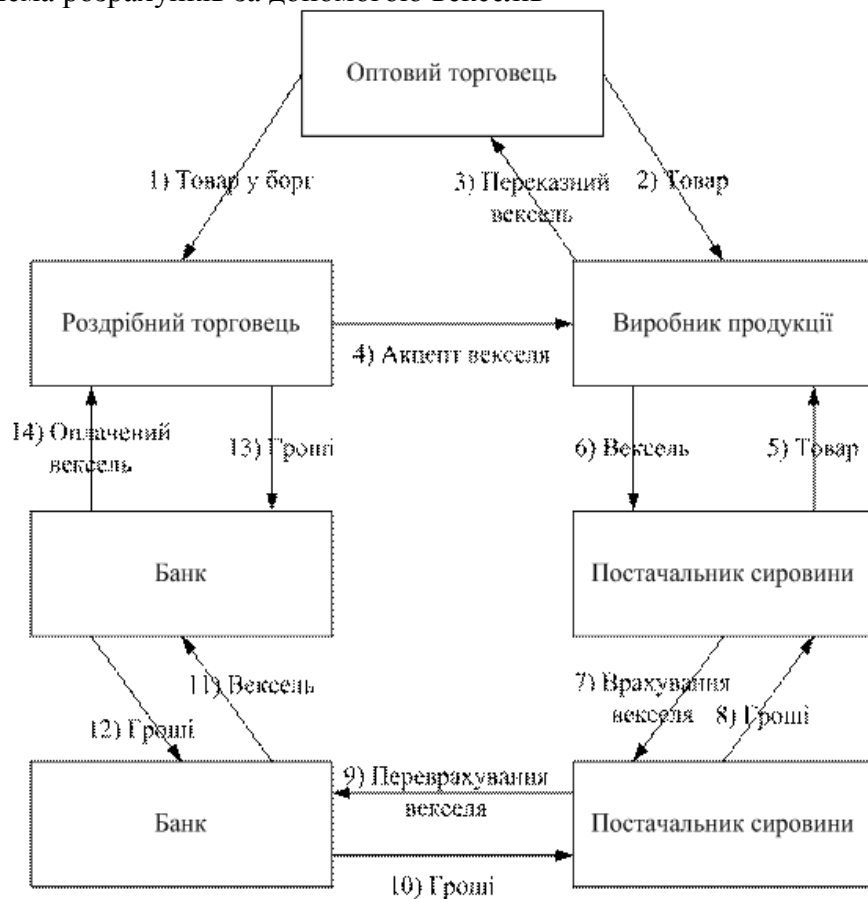
Схема розрахунків за допомогою акредитиву, відкритому в банку-емітенті (банку платника)

Розрахунки за допомогою векселів

Вексель – це цінний папір, що містить безумовне зобов'язання боржника про сплати визначеної суми векселедавцю у конкретному місці та у визначений строк.

Схема розрахунків за допомогою векселів

7. Організація міжбанківських розрахунків

Міжбанківські розрахунки – безготівкові розрахунки між банками, що обумовлені виконанням платежів клієнтів або власними зобов'язаннями одного банку перед іншим.

Міжбанківські розрахунки в Україні здійснюються:

- через СЕМП НБУ (через коррахунки, відкриті в НБУ);
- через прямі кореспондентські відносини між банками;
- через власну внутрішньобанківську платіжну систему.

Міжбанківські кореспондентські відносини - це договірні відносини між банками, мета яких - здійснення платежів і розрахунків за дорученням один одному. Вони регламентуються угодою про кореспондентські відносини між банками, які знаходяться як усередині країни, так і за її межами.

Міжбанківські відносини можуть бути:

- між комерційними банками (установами) і регіональними управліннями Національного банку;
- безпосередньо між комерційними банками.

Кореспондентські відносини встановлюються комерційним банком (установою) з регіональним управлінням НБУ на підставі укладеного між ними договору про відкриття кореспондентського рахунку для проведення міжбанківських розрахунків комерційного банку з іншими банками.

У разі проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини комерційний банк відкриває кореспондентський рахунок в іншому комерційному банку, який здійснює банківські операції за його дорученням на підставі укладеної угоди.

Кореспондентські відносини можуть бути як односторонні, так і взаємні. Комерційні банки, які встановили між собою кореспондентські відносини називаються банками-кореспондентами. Рахунок «Лоро» - рахунок, відкритий комерційним банком банку-кореспонденту. Рахунок «Ностро» - рахунок даного комерційного банку в банку-кореспонденті. Рахунок «Ностро» одного комерційного банку є рахунком «Лоро» для банку-кореспондента.

Враховуючи, що на території України введено систему електронних платежів, яка дає можливість здійснювати розрахунки протягом одного робочого дня, і її учасниками є всі комерційні банки, прямі кореспондентські відносини між комерційними банками встановлюються в окремих випадках. Наприклад, при здійсненні операцій, пов'язаних із купівлею та продажем валютних коштів на міжбанківській валютній біржі, при розрахунках між клієнтами банків за операціями, що мають постійний характер.

Система електронних міжбанківських переказів (СЕМП) включає:

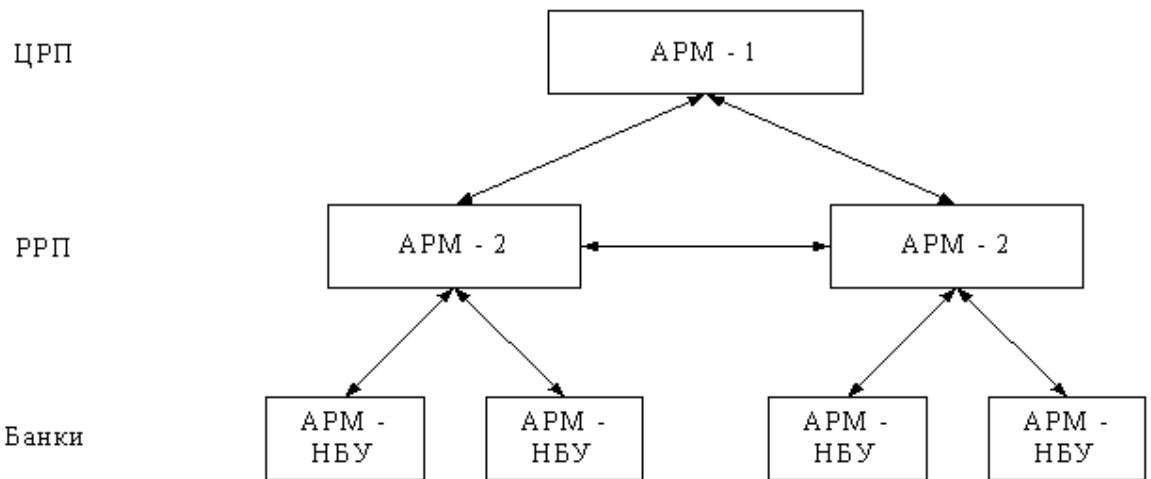
- систему електронних платежів НБУ (СЕП) – діє з 1994 року;
- систему термінових переказів (СТП) – діє з 2001 року.

СЕП забезпечує проведення міжбанківського переказу, за яким між списанням грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахуванням грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) є певний проміжок часу.

СТП забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі реального часу.

Програмне забезпечення СЕП складається із програмно-технічних комплексів – **автоматизованих робочих місць (АРМ)**, що відповідають трьом рівням структури СЕП:

- **верхній рівень (НБУ)** – Центральна розрахункова палата (ЦРП) – АРМ-1;
- **середній рівень (територіальні управління НБУ)** – Регіональні розрахункові палати (РРП) – АРМ-2;
- **нижній рівень (банківські установи – учасники СЕП)** – АРМ-НБУ.

Програмне забезпечення банківської установи – учасника СТП складається з АРМ-СТП

Розрахункова палата територіального управління (РРП) – структурний підрозділ територіального управління НБУ, який обслуговує в СЕП банки відповідного банківського регіону.

Центральна розрахункова палата Національного банку (ЦРП) – установа Національного банку, яка забезпечує функціонування СЕМП у цілому, а також здійснює функції РРП для банківських установ м. Києва і Київської області та обслуговує віртуальні банківські регіони

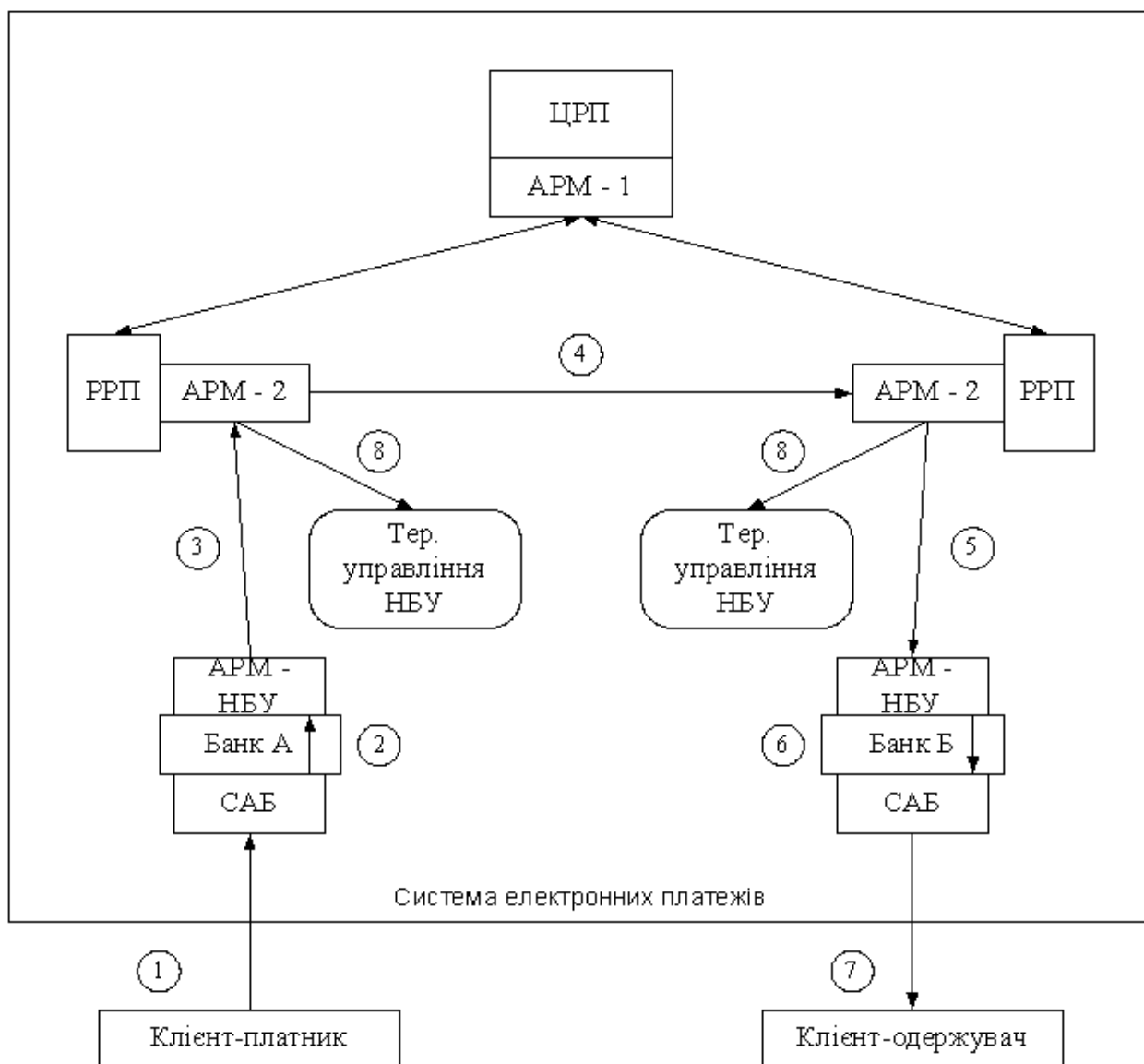
Система автоматизації банку (САБ) – програмне забезпечення, що обслуговує поточну внутрішньобанківську діяльність банківської установи (бухгалтерський облік, обслуговування рахунків клієнтів тощо)

Для здійснення міжбанківських розрахунків через СЕП власнику коррахунку на договірних умовах відкривається **технічний рахунок у РРП (ЦРП)**

Міжбанківський переказ – переказ грошей між банківськими установами в безготівковій формі, що обумовлений потребою виконання платежів клієнтів або власних зобов'язань банківських установ.

Міжбанківський переказ через систему СЕМП здійснюється на підставі міжбанківського електронного розрахункового документа (МЕРД), який формується САБ банку і виконується в строк до трьох операційних днів.

Схема міжбанківського переказу через СЕП НБУ

- 1 – подання підприємством-платником платіжного доручення своєму банку (А)
- 2 – формування на підставі платіжних доручень клієнтів банківського електронного платіжного документа (доручення)
- 3 – доставка первинних банківських платіжних документів в РРП
- 4 – формування відповідних платіжних документів у РРП і доставка їх у РРП, що обслуговують банки – одержувачі платежів
- 5 – доставка платіжних документів у банк-одержувач (Б)
- 6 – розшифрування в банку Б одержаних платіжних документів по клієнтах-одержувачах і зарахування коштів на їх поточні рахунки
- 7 – повідомлення клієнта про надходження коштів на його рахунок
- 8 – перенесення результатів дня по технічних коррахунках на реальні коррахунки банків в регіональному управлінні НБУ.

ТЕМА 3

Депозитні операції банківських установ

1. Характеристика та види депозитів.
2. Процедура та принципи нарахування відсотків.

1. Характеристика та види депозитів.

Депозит (вклад) - це грошові кошти, які внесені у банк клієнтами, зберігаються на їх рахунках і використовуються згідно з укладеною угодою та банківським законодавством. Депозити класифікуються за такими ознаками: за категоріями вкладників та за строками використання коштів.

Вкладник - юридична чи фізична особа, яка здійснила розміщення готівкових (безготівкових) грошових коштів або банківських металів на рахунок у банку чи придбала ощадний (депозитний) сертифікат банку на договірних умовах.

Класифікацію депозитів банку за різними класифікаційними ознаками:

За строками використання коштів рахунки поділяються на: депозити (вклади) до запитання та строкові депозити. У свою чергу, в структурі строкових депозитів виділяють: ультрастрокові (типу овернайт), короткострокові (до одного року) та довгострокові (більше одного року).

За категоріями вкладників депозити поділяються на: депозити банків; депозити за рахунок бюджетних коштів, депозити суб'єктів господарської діяльності; депозити фізичних осіб.

За формою грошового обігу можна виділити: депозити внесені готівкою та безготівкові депозити. При цьому депозити від фізичних осіб, як правило, залучаються готівкові, а від юридичних осіб — безготівкові.

За валютою, у якій номіновано депозит розрізняють: депозити у національній валюті та депозити в іноземній валюті. Останні підрозділяють на депозити у вільно конвертованій валюті та у невідільно конвертованій валюті.

За формою визначення власника депозиту виділяють іменні депозити та депозити на пред'явника.

За цільовим призначенням депозити поділяються на: дохідні депозити та гарантійні депозити.

За способом юридичного оформлення зобов'язань виокремлюють: депозити, оформлені угодою, депозити з наданням ощадної книжки, депозити з наданням ощадного сертифіката.

За формою вилучення депозиту та нарахованих процентів розрізняють: безумовні депозити та умовні. Безумовні депозити бувають без попереднього повідомлення та з попереднім повідомленням. Умовні депозити можуть бути вилучені у разі настання певних обумовлених угодою обставин.

За економічним змістом та характером депозиту розрізняють: пасивні (є джерелом залучення банківських ресурсів) та активні депозити (спосіб розміщення тимчасово вільних кредитних ресурсів). Значна частка активних депозитів у валюті балансу негативно характеризує ділову активність банку, який не в змозі ефективно розпоряджатися своїми кредитними ресурсами.

За вартісною ознакою виділяють такі узагальнені групи:

депозити до запитання (онкольні депозити);

строкові депозити (включаючи вклади населення та боргові цінні папери);

міжбанківський кредит;

кредиторська заборгованість.

Ефективність формування ресурсної бази банку залежить від раціонального поєднання трьох чинників: стабільності (стійкості), вартості та строковості. Розглянемо переваги та недоліки окремих складових ресурсної бази за цією ознакою.

Депозити до запитання є найдешевшими залученими ресурсами серед платних ресурсів. Витратність цього виду ресурсів коливається в межах 1—2 % річних за залишками на рахунках клієнтів. До **депозитів до запитання (або онкольних депозитів)** відносять: залишки на поточних рахунках клієнтів; кошти місцевих бюджетів та позабюджетних фондів; кошти на коррахунках інших банків (рахунках «лоро»); кошти в розрахунках (невикористані залишки за акредитивами, лімітованими чековими книжками, кошти замовників на спеціальних рахунках, розрахунках по капітальних вкладеннях в цілому за об'єкт); вклади населення до запитання.

Рис. 1.3 Класифікація депозитів

Депозити до запитання розміщують у банку на поточних рахунках клієнтів. Вони використовуються для поточних розрахунків власника рахунка з його партнерами. На вимогу клієнта кошти з поточного рахунка у будь-який час можуть вилучатися через видачу готівки, виконання платіжного доручення, сплати чеків або векселів. До вкладів до запитання прирівнюються вклади з попереднім повідомленням банку про намір зняти гроші з рахунка (за умови, що термін повідомлення не перевищує одного місяця).

Вклади до запитання є нестабільними, що обмежує можливість їх використання банком для кредитних та інвестиційних операцій, тому власникам поточних рахунків сплачується низький депозитний процент або не сплачується зовсім. В умовах відсутності плати за депозити до запитання банки намагаються залучити клієнтів і стимулювати приріст поточних внесків за рахунок надання їм додаткових послуг та підвищення якості обслуговування. Це, зокрема, кредитування з поточного рахунка, пільги вкладникам в одержанні кредиту, використання зручних для клієнта форм розрахунків: застосування кредитних карток, чеків, розрахунково-консультативне обслуговування тощо.

Для покриття операційних витрат, пов'язаних з веденням поточних рахунків, банк стягує з клієнта комісійну винагороду. Комісія може утримуватись з депозитного процента.

Деякі банки не стягують комісії з безпроцентних рахунків за умови зберігання на них стабільного залишку не нижче встановленого рівня. До депозитів до запитання можна віднести і кредитові залишки на контокорентних рахунках.

Формою залучення банком вкладів до запитання є також **поточний рахунок з овердрафтом**. За режимом функціонування цей рахунок подібний до контокорентного. Проте, якщо останній відкривається надійним клієнтам, які активно кредитуються, при овердрафті таке позичання допускається від випадку до випадку, тобто має нерегулярний характер. Для цього рахунка характерний кредитовий залишок. Особовий рахунок з овердрафтом може відкриватися тільки у відносинах банку з юридичними особами. Отже, особовий рахунок з овердрафтом має ширшу сферу застосування.

Одним із видів депозитів до запитання є залишок коштів на кореспондентських рахунках, відкритих у даному банку іншими банками, який можна назвати **міжбанківським депозитом** (овернайт). Використовуються на термін не більше одного операційного дня без урахування неробочих днів банку, мета яких полягає у підтримці поточної ліквідності. Сплата процентів за депозитом овернайт здійснюється одночасно з його поверненням.

Конкуренція на ринку кредитних ресурсів змушує комерційні банки шукати нові форми і способи залучення коштів. Значного поширення в банківській практиці набуло залучення коштів на рахунки, що обслуговуються за допомогою платіжних карток.

Витрати на обслуговування поточних рахунків, як правило, найменші. Це найдешевший вид ресурсів. Збільшення частки даного компонента в ресурсній базі скорочує процентні витрати і знижує витратність ресурсів у цілому. Проте зміну залишків депозитів до запитання важко спрогнозувати, і цей вид ресурсів є найнестабільнішим елементом. Висока їх частка значно знижує ліквідність банку. Як свідчить практика, оптимальний рівень депозитів до запитання в ресурсній базі — до 30 %.

2. Процедура та принципи нарахування відсотків.

Залучення коштів на депозит здійснюється за певною відсотковою ставкою. Відсоток — це засіб стимулювання залучення депозитів (вкладів) у банк. Розмір відсоткової ставки за депозитами визначається двома основними чинниками:

- 1) сумою вкладу;
- 2) строком розміщення коштів.

Ставка депозитного відсотка є відношенням суми грошових коштів, що сплачуються у вигляді відсотка, до суми коштів, які одержані у вигляді депозиту. Порядок нарахування і виплати відсотків, розмір відсоткової ставки за вкладом обумовлюються в депозитному договорі. Відсоток має стимулювати вкладників до тривалого збереження грошових коштів на банківських рахунках, тобто збереження коштів в організованих формах.

Конкуренція на ринку депозитів проявляється у прагненні банків залучити до себе вільні кошти юридичних і фізичних осіб на основі більш високої відсоткової ставки.

Вкладники при прийнятті рішення про розміщення власних коштів на депозитах керуються такими критеріями:

- надійність банку;
- рівень відсоткової ставки за вкладами;
- якість обслуговування клієнтів.

З банківської практики: чим стабільніше і надійніше банк, тим меншими є відсоткові ставки за депозитами. І навпаки, маловідомі банки пропонують максимальні відсоткові ставки, прагнучи залучити більше вкладів.

Зміна відсоткової ставки за депозитом відбувається за узгодженням сторін при зміні кон'юнктури ринку кредитних ресурсів, облікової ставки НБУ і затверджується наказом по банку. Виплата відсотків здійснюється на поточний рахунок клієнта за його письмовою

вимогою. Відсотки за депозитом можуть сплачуватися: при погашенні депозиту; періодично; при внесенні коштів на депозит (авансом). У разі дострокового вилучення вкладником своїх коштів із строкового депозиту розмір відсотка, що сплачується за даним видом внеску, значно зменшується.

Доходи за депозитними операціями підлягають оподаткуванню відповідно до чинного законодавства.

Управління "депозитним портфелем" (тобто депозитами, залученими банком) — важлива складова банківської діяльності. Величина відсоткової ставки має забезпечувати банкові отримання максимально можливого прибутку при мінімальному ризику. У кількісному вираженні відсоткова ставка за депозитами має бути вище рівня інфляції. *Проте на практиці в Україні рівень банківського відсотка за депозитами часто є нижчим від рівня інфляції. Така ситуація знижує довіру населення і підприємств до вітчизняних комерційних банків.*

У розрахунках відсотків за депозитними операціями передбачається використання:

- простих (номінальних) відсотків;
- складних (фактичних) відсотків.

При використанні **простої (номінальної) відсоткової ставки**, нарощена сума депозиту розраховується шляхом множення номіналу депозиту (без врахування отриманих раніше відсотків) на множник нарощення. Прості відсотки є традиційним видом нарахування відсоткового доходу і обчислюються за формулою:

$$V = \frac{P \times k \times n}{T \times 100},$$

де V - сума відсотків за період у n днів;

P - сума номіналу депозиту;

k - річна відсоткова ставка;

n - кількість днів розрахункового періоду;

T - максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Нарощена сума депозиту розраховується таким чином:

$$S = P \times \left(1 + \frac{k \times n}{T \times 100}\right)$$

де S - нарощена сума депозиту наприкінці розрахункового періоду n, тобто номінал депозиту плюс відсотки;

P - сума номіналу депозиту;

k - річна відсоткова ставка;

n - кількість днів розрахункового періоду;

T - максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Нарахування простих відсотків здійснюється на сальдо за рахунком за фактичний строк зберігання коштів із врахуванням змін відсоткової ставки за договором. Нарахування складних відсотків ("відсотків на відсотки") здійснюється на сальдо за рахунком і нараховані раніше відсотки із врахуванням змін відсоткової ставки і строку розміщення коштів. Розрахунок доходу при складному відсотку ґрунтується на геометричній прогресії ("відсоток на відсоток").

Процес нарощування депозиту за рахунок відсотків за депозитом називається **капіталізацією відсотків**. Наступне нарахування здійснюється на суму депозиту з урахуванням відсотків. У разі капіталізації сума депозиту і нарахованих за ним відсотків повертається депоненту при погашенні депозиту.

Нарахування відсотків починається з наступного дня після надходження грошової суми на депозитний рахунок клієнта та проводиться шляхом множення денного залишку на рахунку на денну відсоткову ставку.

Отже банк може використовувати у своїй діяльності один з двох методів нарахування відсотків:

1) **метод рівних частин** - відсотки за депозитом за кожний період нараховуються за простою (номінальною) відсотковою ставкою, нараховані раніше відсотки не враховуються;

2) **актуарний метод** – передбачає розрахунок відсотків за складною (фактичною) відсотковою ставкою, тобто з урахуванням нарахованих раніше відсотків.

У своїй діяльності комерційний банк може використовувати лише один з цих методів нарахування відсотків.

У момент внесення коштів на депозитний рахунок депозит враховується на всю суму його номіналу. Відмінності обліку номіналу депозиту визначаються конкретним методом виплати відсотків. Існує два таких методи:

1) **за період** - відсотки сплачуються депоненту після закінчення певного періоду, передбаченого депозитною угодою, тобто за період. У цьому випадку номінальна сума депозиту і сума, що перераховується на депозитний рахунок, збігаються;

2) **на період** - банк сплачує депоненту відсотки в момент внесення коштів на депозит, тобто авансом. Цей метод застосовується при обліку дисконтних ощадних (депозитних) сертифікатів. Величина дисконту є сумою відсотків, що сплачена депоненту авансом. Сума цього дисконту амортизується протягом терміну дії депозитного договору. **Амортизація відсотків** — це процес віднесення сум сплачених авансом відсотків за депозитами на витрати (доходи) на систематизованій основі. У разі сплати відсотків на період номінал депозиту буде більше, ніж отримана від депонента сума. Протягом строку дії депозитної угоди сума авансованих відсотків має бути повністю амортизована..

Сьогодні комерційні банки в Україні проводять самостійну депозитну відсоткову політику. НБУ регулює відсоткову ставку шляхом встановлення офіційної облікової ставки. Із зміною облікової ставки НБУ комерційні банки вимушені змінювати й відсоткові ставки за депозитами. При формуванні свого депозитного портфеля комерційні банки беруть до уваги норми обов'язкових резервів (резервних вимог НБУ).

Низька відсоткова ставка за депозитами за інших рівних умов обмежує надходження внесків до банку. Навпаки, достатньо високий розмір депозитного відсотка дисциплінує комерційний банк, вимагає від нього ефективного використання цього виду залучених ресурсів, адже банк, отримавши кошти у тимчасове користування, повинен не тільки повернути їх, але й виплатити відсоток. Зрозуміло, що виконання цих умов неможливе без одержання максимального ефекту від використання залучених на депозит коштів.

Вітчизняні комерційні банки повинні проводити сьогодні активну депозитну політику, спрямовану на широке залучення коштів та їх використання як кредитних ресурсів.

Відсоткова політика комерційних банків у сфері депозитних операцій має ґрунтуватися на **принципах** оптимальності, ефективності, адекватності ситуації, що реально існує на ринку банківських послуг, враховувати як власні економічні інтереси, так і інтереси вкладників.

ТЕМА 4

Організація банківського кредитування

1. Суть, форми та види кредитів
2. Оцінка кредитоспроможності позичальника
3. Заходи зменшення кредитних ризиків

1. Суть, форми та види кредитів

Кредит - це позиковий капітал, що передається кредитором позичальнику у тимчасове користування на певних умовах.

Виділяють декілька форм кредиту: комерційний, споживчий, банківський та послуги кредитного характеру.

Комерційні кредити надаються підприємствами своїм клієнтам і полягають у продажі товарів на умовах угоди, що передбачає відтермінування кінцевого розрахунку на визначений

термін і під відсоток. Об'єктом комерційного кредиту є реалізована продукція, виконані роботи, надані послуги, щодо яких покупцеві здійснюється відтермінування платежу. Метою цього кредиту є прискорення процесу реалізації та збільшення прибутковості основного виду діяльності. Відсоток за комерційним кредитом звичайно нижчий, ніж за банківським кредитом. Комерційний кредит може надаватися без укладення угоди, тобто у випадку оформлення векселя - зобов'язання боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін у певному місці.

Споживчий кредит надається банками, торговельними компаніями і спеціалізованими кредитно-фінансовими установами фізичним особам для придбання споживчих товарів і послуг.

Споживчий кредит може бути:

- іпотечний (на купівлю житла на первинному ринку, на купівлю житла на вторинному ринку, на будівництво житла власними силами або за допомогою будівельних організацій);
- на придбання автомобіля;
- на освіту;
- на придбання побутової техніки;
- на інші цілі.

Обслуговування позичальника здійснюється разом із банком і торговельною організацією шляхом укладання угоди про надання покупцеві товару кредиту з розстрочкою. Клієнт зобов'язаний внести торговельній організації або банку частину вартості товару за рахунок власних коштів. Забезпеченням кредиту є або куплений товар, або початковий внесок.

Другим способом споживчого кредитування є *кредитна картка* - це іменний платіжно-розрахунковий документ, за допомогою якого здійснюється запозичення грошей або оплата при купівлі товарів і послуг. Кредитні картки випускають банки, промислові та торговельні підприємства, які стягують плату з клієнтів у вигляді разових щорічних платежів та комісійних, які нараховуються регулярно (від вартості оплачених рахунків).

До послуг кредитного характеру належать: факторинг, форфейтинг, лізинг.

Факторинг є операція з придбання банком або факторинговою компанією права на стягнення заборгованості. Таким чином підприємство уникає ризику несплати заборгованості за що платить певний відсоток.

Форфейтинг є кредитування експортера шляхом придбання векселів, які акцептовані імпортером.

Лізинг - це вид підприємницької діяльності, який полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю. Або набувається ним у власність за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів. Лізингодавцем може виступати банк або лізингова компанія.

Акцепт - це згода на оплату або зобов'язання оплати платіжних документів у встановлений термін. Акцептний кредит використовується, як правило, в зовнішній торгівлі і надається шляхом акцепту банком виставлених на нього експортером трат.

Аваль - це вексельне поручництво, гарантія платежу. Особа, яка здійснила аваль (аваліст), бере на себе відповідальність за виконання зобов'язань однією із зобов'язаних за векселем осіб: акцептантом, векседавцем, індосатом.

Послуги кредитного характеру надаються спеціалізованими фінансово-кредитними установами та банками, для яких ці послуги є неосновними та нетрадиційними. Більш детально вони будуть розглянуті нижче.

Банківський кредит - це позиковий капітал у грошовій формі, що передається банком позичальнику на умовах повернення, платності та цільового використання. Власне принципами банківського кредитування є: терміновість повернення, забезпеченість, платність, цільове використання. Ці принципи безпосередньо визначають кредитні взаємовідносини між банками і клієнтами шляхом включення у кредитні угоди як істотні умови.

Відповідно кредитні операції банків полягають у розміщенні банками від свого імені, на власних умовах та на власний ризик залучених коштів юридичних та фізичних осіб. Кредитні операції є найприбутковішим, але й найризикованішим видом операцій і традиційно займають найбільшу питому вагу у структурі активних операцій банку. Сукупність усіх позик, наданих банком, становлять його кредитний портфель.

Кредити, які надаються банками, класифікуються за такими ознаками:

1. За терміном надання (використання):

строкові - це позики, надані на визначений угодою термін. У свою чергу їх поділяють на:

- короткострокові (до одного року);
- середньострокові (від Одного до трьох років);
- довгострокові (понад три роки);

безстрокові (до запитання) - це кредити, які видаються на невизначений термін і які на вимогу банку мають бути погашені у визначений ним час. Позичальник може першим проявити ініціативу щодо погашення кредиту, якщо до цього моменту банк не виявив такого бажання.

2. За ступенем ризику:

стандартні - це кредити, за якими відсотки та сума основного боргу сплачується вчасно, без прострочки платежів. За цією групою кредитів банк формує резерв в розмірі 1% суми заборгованості;

нестандартні - це кредити, за якими відсотки та сума основного боргу сплачуються несвоєчасно, не сплачуються, або щодо термінів сплати яких внесені зміни. Їх поділяють на такі:

- пролонговані (під контролем) - це кредит, стосовно яких на основі клопотання позичальника терміни погашення були перенесені на пізніший термін (рівень резерву - 5 %);
- субстандартні (прострочені) - це кредити, за якими відсотки та сума основного боргу прострочені менше ніж на один рік (рівень резерву - 20 %);
- сумнівні - це кредити, за якими відсотки та сума основного боргу прострочені понад один рік (рівень резерву-50%);

безнадійні - це кредити, за якими закінчилися строки повернення, встановлені в кредитних угодах між банком і позичальником, а кошти банку не повернені і є інформація про відсутність можливості повернення (рівень резерву - 100%);

3. За характером визначення процента банківські позички бувають:

з фіксованою процентною ставкою - застосовується за згодою сторін (банку і позичальника) і притаманна стабільній економіці та короткостроковим кредитам;

з плаваючою процентною ставкою - є засобом зменшення ризику банківських втрат в умовах нестабільної економіки, значних темпів інфляції і при довгостроковому кредитуванні. Відповідно до кредитної угоди процентна ставка періодично переглядається і прив'язується, як правило, до облікової ставки НБУ з урахуванням ситуації на кредитному ринку.

4. За способом сплати процента розрізняються банківські позички:

з виплатою процентів, які розраховуються від суми залишку боргу (звичайний кредит);

з виплатою процента одночасно з одержанням позичкових коштів (дисконтний кредит);

5. Зважаючи на порядок погашення, кредити поділяються на ті, що погашаються:

поступово (в розстрочку);

водночас (із закінченням строку кредитного договору); достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника); з регресією платежів;

у відповідності з особливими умовами, визначеними кредитними договорами (після закінчення обумовленого періоду).

6. За методами надання кредити поділяються на ті, що надаються:

у разовому порядку, коли рішення про надання приймається окремо по кожному кредиту;

відповідно до відкритої кредитної лінії, тобто кредити надаються у межах завчасно визначеного ліміту кредитування без погодження кожного разу із банком умов кредитного договору. Кредитна лінія, як правило, відкривається для надійних позичальників і буває двох видів:

- *рамкова кредитна лінія* передбачає оплату банком рахунків позичальника за поставлену продукцію в межах одного контракту (наприклад, постачання устаткування за інвестиційним проектом);

- *револьвентна кредитна лінія* передбачає продовження короткострокових кредитних операцій в межах визначеного терміну;

обліковий кредит надається банком шляхом придбання (обліку) векселя організації до моменту настання дати платежу за нижчою від номінальної ціною;

гарантовані - банк бере на себе зобов'язання у разі потреби надати кредит клієнту визначеного розміру протягом відповідного періоду. Гарантовані кредити, в свою чергу, можуть бути двох типів:

- з обумовленою датою видачі кредиту;

- з наданням кредиту в міру виникнення потреби в ньому: контокорентний та онкольний кредити.

Контокорентний кредит (овердрафт) передбачає відкриття контокорентного рахунка, а саме - активно-пасивного рахунка, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом. По суті це поточний рахунок, з якого банк оплачує розрахункові документи клієнта за його дорученням і кредитує недостатні для оплати зовнішніх зобов'язань підприємства суми в межах, обумовлених кредитною угодою. При поступленні виручки на цей рахунок банк повертає собі позику і стягує відсотки.

Онкольний кредит - контокорентний кредит, але оформляється під заставу товарно-матеріальних цінностей або цінних паперів.

- *обліковий кредит* надається банком шляхом придбання (обліку) векселя підприємства до моменту настання дати платежу за нижчою від номінальної ціною.

7. Залежно від кількості кредиторів розрізняють кредити:

надані одним банком;

консорціумні (синдикувані), тобто такі, що надаються консорціумом банків, в якому один з банків бере на себе роль менеджера, укладає угоду, а також займається розподілом процентів. Консорціумний кредит надається позичальнику такими способами:

- шляхом акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредитів суб'єктам господарювання;

- шляхом гарантування загальної суми кредиту провідним банком або групою банків, а кредитування здійснюється в залежності від потреби в кредиті;

- шляхом зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі у консорціумній операції.

паралельні, що передбачають участь в їх наданні кількох банків. Тут кредити одному позичальникові надають різні банки, але на одних, завчасно погоджених, умовах.

8. За забезпеченням кредити поділяються на:

забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами). До їх складу входять *іпотечні кредити*, які надаються під заставу землі, нерухомого майна, при якому предмет застави залишається у заставодавця чи третьої особи. Предметом іпотеки може бути майно, пов'язане із землею, - будівлі, споруди, квартири, земельні ділянки громадян, багаторічні насадження тощо.

з іншим забезпеченням (поруцительство, свідоцтво страхової організації);

гарантійні - це кредити, повернення яких обумовлено у виданій іншим банком гарантії, або гарантовані фінансами чи майном третьої особи;

незабезпечені (бланкові) - це кредити, які надають без застави майна чи інших видів забезпечення, тільки під зобов'язання повернути кредит із застосуванням підвищеної відсоткової ставки. Такий кредит банк може надати тільки за рахунок власних коштів і застосуванням підвищеної відсоткової ставки надійним позичальникам, кредитоспроможність, прибутковість та добросовісність яких підтверджена досвідом.

9. За видом валюти, в якій надається кредит, є такі види позик:

• кредити в національній валюті; кредити в іноземній валюті;

- кредити в кількох валютах.

10. За цільовим використанням кредити можуть бути такими:

- споживчий;
- кредит для поповнення оборотних коштів;
- інвестиційний кредит;
- кредит на операції з цінними паперами;
- сезонний кредит; імпортовий кредит;
- експортний кредит.

11. За типами позичальників кредити поділяють на:

- кредити надані населенню;
- кредити надані державним інституціям;
- кредити надані суб'єктам підприємницької діяльності.

Класифікацію можна продовжити і за іншими класифікаційними ознаками, наприклад: видом економічної діяльності, формою власності позичальників, організаційно-правовою формою суб'єктів господарювання та ін.

2. Оцінка кредитоспроможності позичальника

Кредитоспроможність - це здатність позичальника у визначений кредитною угодою термін повністю розрахуватись за своїми борговими зобов'язаннями.

Оцінювання кредитоспроможності позичальника здійснюється до моменту прийняття рішення про надання кредиту і має особливо важливе значення для встановлення обґрунтованості кредиту. На цьому етапі банк повинен виявити і проаналізувати всі можливі фактори неповернення позики.

Оскільки банк як кредитор має різних клієнтів – підприємницькі структури (юридичні особи), фізичні особи і банки - оцінювання їх кредитоспроможності здійснюється неоднаково. Однак мета оцінювання кредитоспроможності та ж сама - виявити реальний фінансовий стан позичальника.

Здійснюючи визначення кредитоспроможності, комерційні банки України повинні керуватися власними положеннями, що розробляються кожним банком, а також враховувати нормативні вимоги НБУ.

Згідно з цим документом НБУ виокремлено **три групи позичальників**:

- юридичні особи, крім комерційних банків;
- комерційні банки;
- фізичні особи.

Практична оцінка кредитоспроможності підприємства включає три групи характеристик:

1. Загальне уявлення про клієнта.
2. Аналіз фінансового стану клієнта.
3. Аналіз ефективності об'єкта кредитування або інвестиційного проекту.

Для виявлення кредитоспроможності позичальника - фізичної особи банк аналізує її доходи за останні шість місяців на підставі довідок з місць праці, а також прогнозує потенційні доходи можливого клієнта на перспективу. Крім оцінки доходів і можливих витрат фізичної особи на сплату відсотків та повернення кредиту у випадку його надання, банк враховує ще такі фактори: вік та здоров'я клієнта, його сімейний стан, соціальну стабільність (наявність постійної роботи, власної нерухомості, рухомого майна, банківських рахунків, цінних паперів тощо), користування позиками у минулому та своєчасність їх повернення і відсотків за ними. Подальший аналіз здійснюється при появі змін, які впливають на фінансовий стан позичальника (втрата заробітку, застави, поручителя, простроченої заборгованості за кредитом та відсотками) і про які він повинен вчасно інформувати банк.

Оцінювання фінансового стану позичальника - комерційного банку передбачає аналізування прибутків та збитків, якості активів та пасивів, резервів для покриття можливих витрат від активних операцій, виконання зобов'язань за кредитами у минулому, якості

банківського менеджменту, дотримання економічних нормативів, передбачених нормативними актами Національного банку України.

Оцінювання фінансового стану позичальника - суб'єкта підприємницької діяльності базується на даних його офіційної звітності за останні звітні періоди і полягає в аналізуванні ліквідності, фінансової стійкості, ефективності виробництва і використання основного й оборотного капіталу. На основі цих даних та представленої інформації про цільове використання кредиту (найчастіше у вигляді бізнес-плану) банки складають прогнози майбутніх доходів та витрат, а також фінансового стану клієнта протягом усього періоду користування позикою.

Оцінювання кредитоспроможності також передбачає визначення персональних якостей потенційного позичальника, а саме: репутації, порядності і чесності, професійної здатності, матеріальної забезпеченості, ставлення до своїх зобов'язань перед іншими кредиторами в минулому.

Враховуючи рекомендації НБУ банки самостійно визначають систему показників та встановлюють критерії оцінки кредитоспроможності позичальника, а також вагомість кожного показника залежно від кредитної політики банку та особливостей клієнта (вид економічної діяльності, сезонність виробництва, перспективності продукції, оборотність коштів тощо).

Фінансовий стан позичальника банк оцінює в кожному випадку укладання договору про здійснення кредитної операції, а надалі - не рідше одного разу на три місяці, а якщо позичальником є банк - не рідше ніж один раз на місяць.

Поряд з оцінкою кредитоспроможності банки виявляють рівень ризику та визначають шляхи мінімізації та компенсації ризику. Всі ці процеси здійснюються з однією метою - визначити можливість надання кредиту або розглянути варіант видачі лише частини необхідної суми і видати кредит на інших умовах.

Оцінка фінансового стану позичальника - юридичної особи передбачає визначення таких основних економічних показників:

- платоспроможності;
- фінансової стійкості;
- рентабельності;
- ділової активності;
- заборгованості.

Основними критеріями оцінки банком кредитоспроможності позичальника є показники, що характеризують його ліквідність.

За короткостроковий період підприємства звичайно сплачують свої короткострокові зобов'язання за рахунок короткострокових активів.

Платоспроможність позичальника визначають з допомогою таких показників: коефіцієнта абсолютної ліквідності, коефіцієнта поточної ліквідності та коефіцієнта загальної ліквідності.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності характеризує на скільки поточні зобов'язання можуть бути негайно погашенні грошовими коштами та короткостроковими цінними паперами і визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт абсолютної ліквідності} = \frac{\text{Абсолютно ліквідні активи}}{\text{Короткострокові зобов'язання}} \quad (4.1)$$

До абсолютно ліквідних активів належать: грошові кошти в касі, на розрахункових і валютних рахунках, поточні фінансові інвестиції; до короткострокових зобов'язань - короткострокові кредити і розрахунки з кредиторами. Оптимальне теоретичне значення цього показника - не менше ніж 0,2.

Коефіцієнт поточної ліквідності характеризує рівень покриття поточних зобов'язань ліквідними активами і визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт поточної ліквідності} = \frac{\text{Ліквідні активи}}{\text{Короткострокові зобов'язання}} \quad (4.2)$$

Ліквідні активи складаються з високоліквідних активів, дебіторської заборгованості та векселів одержаних. Значення цього показника повинно бути не менше 0,5.

Коефіцієнт загальної ліквідності показує наскільки обсяг короткострокових зобов'язань може бути погашений за рахунок всіх оборотних активів та визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт загальної ліквідності} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Короткострокові зобов'язання}} \quad (4.3)$$

Оптимальне теоретичне значення цього показника - не менше ніж 2, тобто поточні зобов'язання позичальника повинні вдвічі покриватися обіговими активами.

Для оцінки фінансової стійкості позичальника використовують показники: коефіцієнт автономії, коефіцієнт маневреності власних коштів, Коефіцієнт фінансової стабільності.

Коефіцієнт автономії характеризує частку власних коштів у загальній сумі капіталу позичальника і визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт автономії} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу}} \quad (4.4)$$

Значення цього показника повинно бути не менше 0,5. Тобто в загальній сумі коштів підприємства власних повинно бути не менше половини.

Коефіцієнт маневреності власних коштів вказує на ступінь мобільності використання власних коштів та визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт маневреності власних коштів} = \frac{\text{Власний капітал - Необоротні активи}}{\text{Валюта балансу}} \quad (4.5)$$

Оптимальне теоретичне значення цього показника не менше 0,5.

Коефіцієнт фінансової стабільності характеризує співвідношення власних джерел до залучених коштів і розраховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт фінансової стабільності} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Позиковий капітал}} \quad (4.6)$$

Рекомендоване значення цього показника не менше 0,6-1.

Показники рентабельності характеризують загальну ефективність роботи підприємства за певний період і тому їх зростання в динаміці свідчить про позитивну тенденцію.

Рентабельність активів позичальника визначається за формулою:

$$\text{Рентабельність активів} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Активи середньорічні}} \times 100\% \quad (4.7)$$

Рентабельність продажів позичальника визначається за формулою:

$$\text{Рентабельність продажів} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}} \times 100\% \quad (4.8)$$

Показник характеризує ефективність використання активів і перебуває у безпосередній залежності від ефективності роботи підприємства.

$$\text{Рентабельність власного капіталу} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал середньорічний}} \times 100\% \quad (4.9)$$

Оцінка значень цього показника дозволяє дійти висновку, наскільки ефективно й прибутково використовується власні кошти організації і який ризик пов'язаний з інвестуванням коштів у дане підприємство.

Ділову активність підприємства аналізують на основі коефіцієнтів оборотності активів, дебіторської та кредиторської заборгованості.

Коефіцієнт оборотності активів характеризує швидкість обороту активів та розраховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт оборотності активів} = \frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Активи середньорічні}} \quad (4.10)$$

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості вказує на зміну комерційного кредиту, який надає підприємство, та розраховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості} = \frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Дебіторська заборгованість}} \quad (4.11)$$

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості вказує на зміну комерційного кредиту, який надається підприємству, та розраховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості} = \frac{\text{Собівартість реалізованої продукції}}{\text{Кредиторська заборгованість}} \quad (4.12)$$

Показники заборгованості характеризують розподіл ризику між позичальником і кредитором. Активи можуть бути сформовані або за рахунок власних коштів клієнта, або за рахунок позичкових (кредитів і кредиторської заборгованості). Чим вище відношення позичкових коштів до власності клієнта, тим вище ризик кредитів і тим обережніше повинен поставитися банк до видачі нових кредитів.

Одним з показників заборгованості є коефіцієнт покриття основних коштів, що обчислюється за такою формулою:

$$\text{Коефіцієнт покриття основних коштів} = \frac{\text{Основні кошти}}{\text{Власний капітал}} \quad (4.13)$$

Цей коефіцієнт засвідчує, яка частина основних коштів профінансована за рахунок власного капіталу. Нормальним вважається відношення 0,75-1.

Другий показник цієї групи - коефіцієнт короткострокової заборгованості:

$$\text{Коефіцієнт короткострокової заборгованості} = \frac{\text{Короткострокові зобов'язання}}{\text{Власний капітал}} \quad (4.14)$$

Показники погашення боргу дозволяють оцінити здатність клієнта сплатити поточну заборгованість (основний борг і проценти). До цієї групи входять коефіцієнти: грошового потоку; процентних виплат.

Коефіцієнт грошового потоку вказує, яка частина грошових надходжень клієнта необхідна для покриття основного боргу і процентів по позичках з терміном погашення до 1 року. Чим нижчий цей коефіцієнт, тим менша межа міцності при погашенні боргів. При значенні коефіцієнта, що дорівнює 1, фінансовий стан клієнта характеризується як стабільний.

$$\text{Коефіцієнт грошового потоку} = \frac{\text{Прибуток після сплати податків} + \text{Амортизаційні відрахування} - \text{Дивіденди}}{\text{Позички з терміном погашення до 1 року}} \quad (3.15)$$

Коефіцієнт процентних виплат дозволяє оцінити, у скільки разів прибуток клієнта перевищує суму платежів по позичках. Він не повинен бути меншим за 1, інакше здатність клієнта погасити кредит виявиться під загрозою.

$$\text{Коефіцієнт процентних виплат} = \frac{\text{Прибуток до сплати податків} + \text{Процентні платежі}}{\text{Процентні платежі}} \quad (3.16)$$

Банківські працівники, здійснюючи аналіз фінансової інформації, що характеризує діяльність підприємства, звичайно мають на меті:

- виявити ризики;
- визначити стійкість підприємства, виходячи з величини його капіталу та активів;
- передбачити майбутній обсяг реалізації і прибуток.

Існують різні методики аналізу фінансового стану позичальника, які відрізняються напрямками аналізу, їх кількістю та іншими параметрами, але мають й багато спільного.

Наприклад, **система 5 С** характеризує такі сторони позичальника:

- 1) характер;
- 2) капітал;
- 3) можливості;
- 4) умови;
- 5) забезпечення.

Система **CAMPARI** означає такі напрями вивчення позичальника:

- С - характер, або особливі якості клієнта;
- А - спроможність клієнта до повернення кредиту;
- М - маржа (дохідність);
- Р - мета, на яку будуть витрачені кошти;
- А - розмір кредиту;
- Р - умови погашення позички;
- І - страхування ризику непогашення кредиту.

Часто для оцінки кредитоспроможності враховуються фактори суб'єктивного характеру: ефективність управління позичальника, його ринкова позиція і залежність від циклічних та структурних змін в економіці, погашення кредитної заборгованості позичальника у минулому, професіоналізм керівництва, державна підтримка позичальника тощо.

3. Заходи зменшення кредитних ризиків

Кредитний ризик - це ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків, які підлягають сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі.

Управління кредитними ризиками передбачає розробку і впровадження заходів щодо мінімізації можливих втрат від позикових операцій. Такими заходами можуть бути: лімітування кредитів, дотримання нормативів кредитного ризику, диверсифікація кредитного портфеля, контроль за використанням кредиту та оперативності при стягненні боргу, оцінювання кредитоспроможності позичальника, достатнє та якісне забезпечення наданих позик, страхування, визначення кредитної політики, підтримання оптимальної структури заборгованості за кредитами, формування резервів.:

Лімітування - це встановлення межі кредиту, який регламентує розмір обороту по видачах кредиту за певний період (ліміт видачі).

У деяких випадках встановлюється ліміт заборгованості, який регламентує заборгованість за кредитом на певну дату. Межа (ліміт) кредиту може встановлюватися

окремим позичальникам, групі однотипних позичальників, галузі господарства. Це дає змогу уникнути ризику концентрації кредитних вкладень в окремих суб'єктах, що зменшує вірогідність можливих втрат від кредитних операцій.

Лімітуватися можуть також права окремих банківських менеджерів і структур відносно ухвалення рішення про надання кредиту.

Розрахунок ліміту кредитування здійснюється на підставі фінансових показників позичальника і прогнозування його майбутніх грошових потоків. Найпоширеніша форма лімітування - це кредитна лінія.

Існує певне лімітування, ініціатором якого є Національний банк України. Це нормативи кредитного ризику, які є складовою економічних нормативів регулювання банківської діяльності. Вони обмежують кредит одному позичальнику (великий кредит, кредит інсайд ерам тощо).

Диверсифікація кредитних вкладень означає розподіл кредитів між різними суб'єктами правовідносин, клієнтами різних форм власності і галузей економіки, між різними регіонами країни тощо. В деяких випадках дотримання банком диверсифікації здійснюється за допомогою нормативів або вимог, які встановлюються НБУ

Оперативність при стягненні боргу передбачає обов'язок банку підтримувати з позичальником контакт протягом усього терміну користування позичкою. Банку необхідно стежити за станом справ у клієнта і при виникненні у нього проблемних ситуацій, які можуть спричинити несплату боргу, вжити необхідних упереджувальних заходів щодо захисту своїх інтересів.

Страхування кредитних операцій означає, що банки повинні створювати страхові фонди, а також можуть страхувати за рахунок клієнтів окремі кредитні угоди у страхових компаніях.

Ефективному використанню позичкових ресурсів сприяє *кредитна політика*, яка повинна бути оптимальною для даного банку в певних умовах розвитку ринку.

Новостворені банки переважно проводять обережну кредитну політику і забезпечують свою прибутковість за рахунок менш ризикованих активних операцій, тобто частка кредитів у загальному обсязі робочих активів становить до 30%. Для стабільних і надійних банків, які мають достатній досвід кредитної роботи характерна поміркована кредитна політика, тобто частка кредитів у робочих активах перебуває в межах 30-50%. Частка кредитів, що перевищує 50% робочих активів, свідчить про агресивну кредитну політику банку і виправдана тільки надприбутками. Така кредитна політика не може бути тривалою оскільки суттєво підвищує ризик банківської діяльності.

Важливе значення для мінімізації втрат від кредитного ризику має підтримання оптимальної структури кредитного портфеля комерційного банку. Досвід роботи багатьох банків свідчить, що оптимальним можна вважати кредитний портфель, в якому консолідована заборгованість за позичками розподілена так: стандартні позички - 22%; під контролем - 38%; субстандартні - 30%; сумнівні - 5%; безнадійні - 5%.

Дуже важливим заходом, спрямованим на покриття можливих втрат від кредитного ризику, є *створення загального і спеціального резервів*. Частина цих резервів формується одночасно з наданням кредиту, а частина - при виникненні проблемних позичок.

Кредитні ризики можуть мінімізуватися за допомогою відповідного забезпечення, до якого відноситься: неустойка (штрафи, пені), застава, порука (гарантія).

Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно.

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежне виконаного зобов'язання, а *пенею* є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Сплата (передання) неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі та не позбавляє кредитора права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання.

За договором *поруки* поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку та відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Поручителем може бути одна особа або кілька, як фізична, так і юридична особа.

Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель несуть перед кредитором солідарну відповідальність. Тобто, поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржникові.

Порука припиняється у випадках:

- погашення забезпеченого нею зобов'язання;
- зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності;
- якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем;
- переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника;
- закінчення строку, встановленого в договорі поруки.

За *гарантією* банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Гарантія діє протягом строку, на який вона видана, і не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше.

Зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

Гарант має право на оплату послуг, наданих ним боржникові. Зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється в разі:

- сплати кредитором суми, на яку видано гарантію;
- закінчення строку дії гарантії;
- відмови кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією.

В силу *застави* кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави). Заставою може бути забезпечена вимога, яка може виникнути в майбутньому. Застава виникає на підставі договору, закону або рішення суду.

Іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи.

Закладом є застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом - у володіння третій особі.

Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення, а також майно, яке заставодавець набуває після виникнення застави (наприклад, майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Предметом застави не можуть бути національні, культурні та історичні цінності, які є об'єктами права державної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національної культурної спадщини. Не можуть бути предметом застави вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом.

Звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом. Реалізація предмета застави, на який звернене стягнення, провадиться шляхом його продажу з публічних торгів, якщо інше не встановлено договором або законом.

Переуступка контрактів як форма забезпечення часто використовується при кредитуванні будівельних організацій, що здійснюють регулярні поставки товарів за контрактом. Боржник переуступає контракт банку-кредитору, внаслідок чого надходження від покупця по виплаті за контрактні роботи зараховується у погашення заборгованості за кредитом.

Переуступка дебіторської заборгованості полягає в передачі банку рахунків, що вимагають оплати за поставлені позичальником товари (виконані роботи чи надані послуги). Існує два різновиди переуступки:

1) без повідомлення дебіторів. У цьому випадку грошові надходження від дебіторів передаються банку позичальником;

2) з повідомленням дебіторів. Тоді дебітори направляють платежі безпосередньо банку.

Переуступка (цесія) на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи означає передачу права банку змінювати напрям виручки на погашення кредиту при настанні терміну його повернення. Цесія проводиться на основі укладеної між банком і позичальником угоди, в якій вказуються сума вимог і рахунків, що підлягають переуступці, та інші умови. Якщо позичальник має розрахунковий рахунок у даному банку, то угоду про переуступку можна не укладати, а передбачити це в кредитному договорі.

Забезпечення дорожніми документами застосовується при кредитуванні експортно-імпортних операцій. У цьому випадку заставою по кредитах виступають документи, що підтверджують відвантаження товарів (коносаменти і накладні). Коносаменти використовуються при оформленні відвантаження товарно-матеріальних цінностей морським і річковим транспортом, накладні - іншими видами транспорту. Даний спосіб забезпечення кредиту оформляється шляхом індосування названих документів їх власниками на користь банка-кредитора. Умовою видачі кредиту під забезпечення дорожніми документами є страхування вантажу.

ТЕМА 5

Операції банків з цінними паперами

1. Правове регулювання роботи банків з цінними паперами.
2. Емісійні операції банків.
3. Інвестиційні операції банків з цінними паперами.
4. Професійна діяльність банків.

1. Правове регулювання роботи банків з цінними паперами.

В Україні емісія і обіг цінних паперів регулюється Господарським кодексом, Законами України «Про цінні папери та фондовий ринок» (від 24.06.91 р.), «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», нормативно-правовими актами НБУ, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку та ін.

У Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» наведено офіційне тлумачення поняття «цінні папери».

Цінні папери - документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Учасники фондового ринку - емітенти, інвестори, саморегулювні організації та професійні учасники фондового ринку.

Емітент - юридична особа, Автономна Республіка Крим або міські ради, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади, яка від свого імені розміщує емісійні цінні

папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками.

Інвестори в цінні папери - фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства.

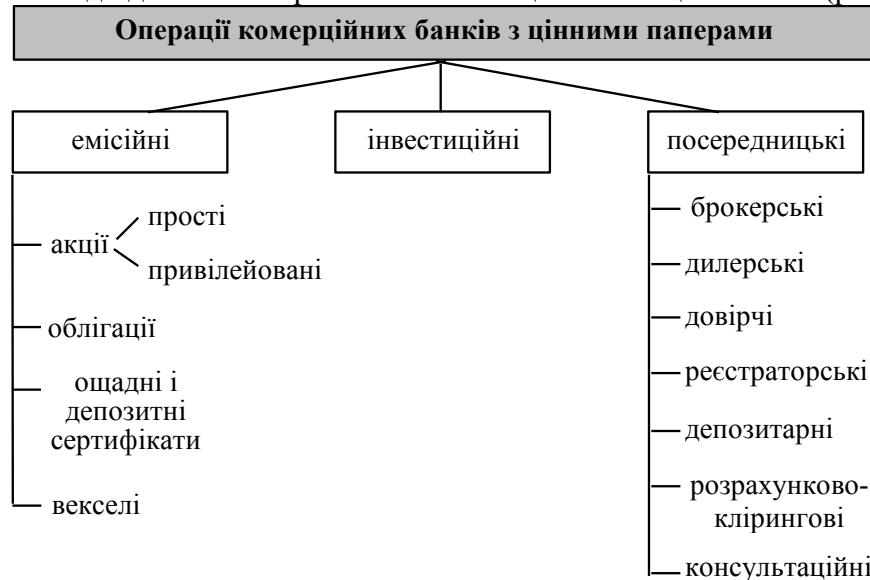
Професійні учасники фондового ринку - юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України.

Фондовий ринок поділяється на первинний та вторинний.

Первинний ринок цінних паперів - сукупність правовідносин, пов'язаних з розміщенням цінних паперів.

Вторинний ринок цінних паперів - сукупність правовідносин, пов'язаних з обігом цінних паперів.

Банки є найбільш активними учасниками ринку цінних паперів і можуть здійснювати всі дозволені законом види діяльності при наявності спеціальної ліцензії НБУ (рис.).

Цінні папери за порядком їх розміщення (видачі) поділяються на емісійні та неемісійні.

Емісійні цінні папери - цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент).

До емісійних цінних паперів належать:

1. акції;
2. облігації підприємств;
3. облігації місцевих позик;
4. державні облігації України;
5. іпотечні сертифікати;
6. іпотечні облігації;
7. сертифікати фондів операцій з нерухомістю (далі - сертифікати ФОН);
8. інвестиційні сертифікати;
9. казначейські зобов'язання України.

Цінні папери, що не належать згідно із цим Законом до емісійних цінних паперів, можуть бути визнані такими Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, якщо це не суперечить спеціальним законам про ці групи та/або види цінних паперів.

Цінні папери за формою існування поділяються на документарні та бездокументарні.

Емісійні цінні папери одного випуску можуть існувати лише в одній формі.

Неемісійні цінні папери можуть існувати виключно в документарній формі.

Цінні папери за формою випуску можуть бути на пред'явника, іменні або ордерні.

Права, посвідчені цінним папером, належать:

- пред'явникові цінного паперу (цінний папір на пред'явника);
- особі, зазначеній у цінному папері (іменний цінний папір);
- особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу (ордерний цінний папір).

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів відносяться:

- а) акції;
- б) інвестиційні сертифікати;
- в) сертифікати ФОН;

2) боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться:

- а) облігації підприємств;
- б) державні облігації України;
- в) облігації місцевих позик;
- г) казначейські зобов'язання України;
- г) ощадні (депозитні) сертифікати;
- д) векселі;

3) іпотечні цінні папери - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм

коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться:

- а) іпотечні облігації;
- б) іпотечні сертифікати;
- в) заставні;

4) приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

б) товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

2. Емісійні операції банків

Комерційні банки України використовують емісію цінних паперів при створенні банку задля розширення його операцій, а також при формуванні ресурсів для своїх активних операцій.

За рахунок випуску простих та привілейованих акцій відбувається утворення капіталу комерційних банків, які мають статус акціонерного товариства. Власники простих акцій беруть участь в управлінні банком і поділяють з ним усі його доходи, збитки та ризики. Якщо комерційний банк не заробляє прибутку, власники простих акцій не отримують дивідендів; їм нічого не гарантується і у випадку ліквідації банку. Прості акції вільно купуються та продаються на вторинному ринку цінних паперів.

Привілейовані акції дають право їх власникам на отримання фіксованого розміру дивідендів, який не залежить від отриманого банком прибутку. Власники привілейованих акцій не беруть участі в управлінні комерційним банком.

Перший випуск акцій банку повинен складатися виключно із простих акцій. Реєстрація та продаж банком-емітентом першого випуску акцій звільняється від оподаткування на операції з цінними паперами.

Усі випуски цінних паперів банками типу відкритого акціонерного товариства, незалежно від розміру випуску та кількості інвесторів, підлягають державній реєстрації у Міністерстві фінансів України. Таким чином підвищується відповідальність банків-емітентів перед покупцями цінних паперів та знижується ризик, пов'язаний з фінансовими зловживаннями та махінаціями.

Процес випуску акцій містить такі етапи:

1. Прийняття рішення про емісію.
2. Випуск проспекту емісії, який готують спеціалісти банку. У проспекті визначаються вид акції, обсяг емісії, витрати на неї, тривалість. Проспект емісії готується: при першій емісії - засновниками банку, при наступних емісіях - Правлінням банку. Проспект емісії має надавати таку інформацію:

- характеристика емітента;
- органи управління банком та вищі посадові особи;
- опис ділової активності, діяльності емітента;
- інформація про емісію;
- фактори ризику.

3. Затвердження проспекту емісії Правлінням банку та його посвідчення незалежною аудиторською компанією.

4. Реєстрація проспекту емісії в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку.

5. Публікація проспекту емісії в пресі.

6. Розміщення цінних паперів. Відбувається такими способами:

- вільний продаж;
- капіталізація власних коштів;
- обмін акцій попереднього випуску.

7. Реєстрація підсумків випуску.

8. Публікація підсумків емісії у пресі.

Емісія акцій як форма створення та наповнення статутного фонду комерційного банку регулюється Господарським кодексом та Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок».

Випуск простих акцій дозволяє банку отримати додаткові кошти у безстрокове користування, збільшити капітал банку, що дає змогу нарощувати обсяг активних операцій. Якщо прибуток відсутній чи невеликий, то банк може не виплачувати дивіденди акціонерам. Однак випуск простих акцій має й свої недоліки:

- є дорогим джерелом, оскільки дивіденди виплачуються з прибутку;
- розмір дивідендів, як правило, вищий за процент, що виплачується кредиторам банку.

Випуск привілейованих акцій також має свої переваги і недоліки. Так, до позитивних сторін можна віднести:

- зростання капіталу, а отже й розширення спектра активних операцій;

- кошти отримуються у безстрокове користування;
- немає загрози дійсним акціонерам щодо зменшення контролю над банком.

Проте випуск привілейованих акцій є дорогим джерелом, оскільки дивіденди по них бувають вищими за дивіденди по простих акціях. Згідно з Базельськими рекомендаціями привілейовані акції належать до додаткового капіталу, а в Україні вони, перебуваючи в складі статутного капіталу, відносяться до основного капіталу.

У деяких випадках, а особливо коли ціни на прості акції низькі, банки випускають конвертовані префакції, які через певний строк чи за певних умов можуть бути обмінені на прості акції.

Якщо розглянути емісію банківських облігацій, то вона має такі самі вимоги, що й емісія акцій. Комерційним банкам суворо заборонено випускати облігації для поповнення статутного капіталу та покриття збитків банку. Реалізація облігацій може здійснюватися шляхом їх продажу за договорами або обміну на раніше випущені облігації.

На відміну від іпотеки, що забезпечується землею та нерухомістю, банківські облігації не мають реального забезпечення. Вони носять середній та довгостроковий характер.

Перевагами емісії облігацій можна вважати такі:

- вони дешевші, аніж емісія акцій, оскільки виплата процентів вноситься до складу витрат банку;
- у порівнянні з простими акціями вони не загрожують існуючим акціонерам у частині зменшення контролю над банком;
- у порівнянні з депозитними сертифікатами строк погашення чітко визначений, а це зручно для прогнозування ресурсів банку.

Разом з тим випуск облігацій має й свої недоліки:

- платежі фіксовані і можуть припасти на несприятливий для банку період;
- мають обмежений строк порівняно з акціями.
- необхідно створювати резерв для сплати процентів і погашення облігацій.

Поширеною формою строкових вкладів є ощадні і депозитні сертифікати - цінні папери, які засвідчують факт депонування в банку грошових коштів і право держателя цінних паперів отримати після встановленого терміну суму вкладу та проценти.

Ощадний сертифікат має певні переваги перед строковим вкладом, адже тут існує можливість передачі третій особі, і клієнт отримує винагороду, якої б він був позбавлений в разі дострокового вилучення депозиту.

Щодо депозитних сертифікатів, то вони, як і облігації, є борговими зобов'язаннями. Можуть випускатися банками будь-якої організаційної форми.

3. Інвестиційні операції банків з цінними паперами.

Банківські інвестиційні операції — це активні операції із вкладення ресурсів банку в різноманітні цінні папери з метою одержання доходу від утримання їх у своєму портфелі впродовж визначеного терміну або від продажу придбаних цінних паперів за більш високою вартістю. Виходячи з цього, в інвестиційному портфелі банків виділяються:

- цінні папери банків на інвестиції;
- цінні папери банків на продаж.

Як у першому, так і у другому разі ключовими характеристиками інвестиційної діяльності комерційних банків виступають очікуваний дохід від інвестування та ризик проведення інвестиційних операцій. Ризик банку-інвестора пов'язаний з тим, що дохід може виявитись нижчим, ніж передбачено. Серед основних видів ризиків слід виділити такі:

- ризик фінансового ринку (дохід від одних цінних паперів може виявитись нижчим, ніж дохід від інших, внаслідок змін процентних ставок на фінансовому ринку);
- ризик інформації;
- ризик дострокового відкликання цінних паперів емітентами;

- ризик ліквідності;
- політичний ризик.

Існують дві загальновизнані концепції оцінки інвестиційного ризику: аналіз чутливості кон'юнктури ринку та аналіз вірогідного розподілення дохідності. Перша ґрунтується на розрахунку розмаху варіації дохідності, виходячи з найкращого та найгіршого варіантів. Друга ґрунтується на побудові вірогіднісного розподілення значень дохідності та вираховуванні стандартного відхилення від середньої дохідності й коефіцієнта варіації, який, власне, і показує рівень ризику інвестицій в той чи інший цінний папір. Вихідними даними як при першій, так і при другій концепції виступають експертні оцінки. Прийняття рішення щодо інвестування ґрунтується на методах, які використовуються у фінансовій математиці, зокрема теорії вірогідності та математичній статистиці.

З метою мінімізації загального ризику інвестування банки здійснюють попереднє формування портфеля інвестиційних пропозицій, основними принципами якого виступають:

- оптимальне розподілення ресурсів за типами цінних паперів (акції, облігації, векселі тощо), які слід рангувати за ступенем дохідності й ризику;
- врахування вірогідності відхилення реальних характеристик від їх запланованого рівня;
- оперативна (відповідно до обраної стратегії і тактичної варіабельності кон'юнктури ринку) реструктуризація інвестиційного портфеля;
- формування портфеля з урахуванням конкретного стану макро- та мікросередовища (розвитку ринку цінних паперів, періоду їх обігу, статистичних характеристик ринку, коливань процентних ставок тощо).

Головним завданням банківського менеджменту виступає вибір ефективної інвестиційної стратегії з наявних альтернативних варіантів способів найбільш вигідного розміщення банківських ресурсів, який дозволяє одержати максимальний дохід при забезпеченні прийняттого рівня ризику.

Найбільш розвинутими об'єктами інвестування в цінні папери виступають акції та облігації. Акції характеризуються такими видами вартості, як номінальна, емісійна, балансова, курсова, ліквідаційна.

Номінальна вартість - це ціна, вказана на бланку акції.

Емісійна вартість - це ціна, за якою здійснюється продаж акцій на первинному фондовому ринку.

Балансова вартість — це ціна, що дорівнює частці власного капіталу емітента, яка припадає на одну акцію.

Ліквідаційна вартість — це ціна, що може бути визначена в момент ліквідації підприємства-емітента.

Курсова вартість — це ціна, за якою акції котируються на вторинному ринку цінних паперів.

Облігації як боргові цінні папери мають номінальну, викупну та курсову вартість.

Номінальна вартість — це ціна, що вказується на бланку облігації та використовується як база для нарахування процентів.

Викупна вартість — це ціна, за якою емітент здійснює викуп облігації після закінчення терміну її обігу.

Курсова вартість — це ціна котирування облігації на вторинному фондовому ринку.

Тому менеджери банків при плануванні та проведенні конкретних інвестиційних операцій мають враховувати специфіку функціонування вітчизняної фінансової системи, що характеризується перш за все поточним станом законодавчої та нормативної бази, переважно короткостроковим характером інвестування, багаторазовими змінами ролі, прав та обов'язків як учасників фондового ринку, так і органів державного контролю та нагляду, нестабільністю макроекономічної ситуації у середньо- та довгостроковому аспекті в цілому.

4. Професійна діяльність банків.

Комерційні банки можуть надавати послуги фінансового брокера, депозитарія, незалежного реєстратора, гаранта, а також довірчі, розрахунково-клірингові, консалтингові послуги. Часто всі ці послуги надаються в комплексі, за що банк отримує винагороду у вигляді комісії. Комісійні встановлюються в процентному відношенні до суми угоди. Окрім комісійної винагороди, банк може стягувати плату за обслуговування.

Розглянемо банк як фінансового брокера. Банки виконують посередницькі функції з операціями по цінних паперах за рахунок і за дорученням клієнта. Але якщо дилер діє від свого імені і купує цінні папери, то брокер діє від імені і за рахунок свого клієнта. *Брокерські операції* можуть здійснюватися на підставі договору комісії і договору-доручення.

Брокерські операції за договором комісії здійснюються за рахунок клієнта, але від свого імені. Це називається комісійною угодою. Дана угода може мати такі варіанти: проста комісія і комісія за участю банку.

При простій комісії укладаються два види договорів:

- а) комісійний договір між банком (комісіонером) і клієнтом (комітентом);
- б) договір між комісіонером і третьою стороною угоди.

Перед укладанням комісійної угоди на купівлю комітент перераховує на свій поточний рахунок відповідні кошти, а перед укладанням угоди на продаж блокує на рахунку депо представлені для реалізації цінні папери.

При комісії за участю банку останній продає цінні папери зі свого портфеля або купує у клієнта цінні папери за рахунок власних ресурсів з їх подальшим продажем.

Брокерські операції на підставі договору-доручення передбачають доручення клієнта банку купити чи продати цінні папери від свого імені і за рахунок клієнта. Банк може придбати цінні папери як у перших осіб, так і зі свого портфеля.

Крім того, *довірчі послуги банків* у сфері інвестиційних паперів можуть полягати в управлінні портфелем в інтересах довірителя. Плата за ці послуги буває фіксованою чи може встановлюватися у процентному відношенні до отриманого доходу. При довірчій послугі клієнт залишається власником майна, передаючи його в розпорядження банку чи трастовій компанії на строк, визначений дорученням.

Послуги незалежних реєстраторів включають цілий комплекс: наприклад, поіменний облік акціонерів, ведення реєстру держателів цінних паперів, заміна сертифікатів при зміні власника цінного папера, інформування акціонерів про діяльність акціонерного товариства тощо.

Розрахунково-клірингові послуги полягають у тому, що банки ведуть рахунки учасників фондового ринку і забезпечують розрахунки за угодами.

Депозитарні послуги передбачають зберігання цінних паперів клієнтів.

Консалтингові послуги мають на меті аналіз фондового ринку, розробку документації для емісії цінних паперів, оцінку стану інвестиційного портфеля клієнта, розробку інвестиційних стратегій для клієнтів.

ТЕМА 6

Операції банків з векселями

1. Характеристика та види векселів.
2. Врахування та переврахування векселів.
3. Кредити під заставу векселів.
4. Авалювання та акцептування векселів банками.
5. Інкасування і доміциляція векселів.

1. Характеристика та види векселів.

Невід'ємним елементом сучасного грошового обігу є вексель. Як платіжний засіб вексель може використовуватись для погашення заборгованості між ринковими суб'єктами, запобігаючи платіжній кризі. Водночас вексель є інструментом комерційного кредиту, що виступає у вигляді відстрочення платежу за надані товари та послуги.

Українські комерційні банки здійснюють операції з векселями відповідно до законів України "Про обіг векселів в Україні" від 05.04.2001 р. №2374-III, "Про цінні папери і фондовий ринок" від 23.02.2006 р. №3480-IV, «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 №448/96-ВР. Механізм проведення банками вексельних операцій базується також на Положенні про простий і переказний вексель (затверджене Постановою ЦВК і РНК СРСР від 07.08.1937 р. №104/1341), Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України (затверджене Постановою Правління НБУ від 16.12.2002 р. №508).

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. №3480-IV визначає вексель як цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

За формою та способом використання векселі поділяють на прості й переказні та існують виключно у документарній формі.

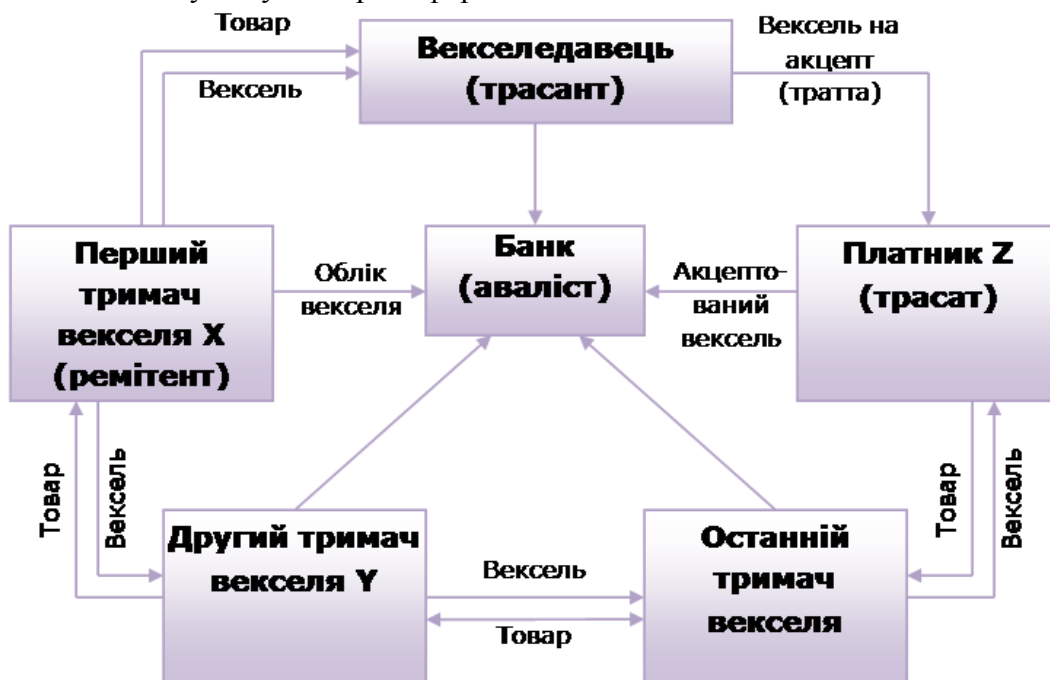

Рис. 1. Схема вексельного розрахунку

Простий вексель (соло-вексель) - вексель, який містить зобов'язання векселедавця сплатити у зазначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Переказний вексель (тратта) є вексель переказний - вексель, який містить письмовий наказ однієї особи (юридичної або фізичної) іншій особі сплатити у зазначений строк визначену суму грошей третій особі.

Обидва векселі становлять собою безумовні боргові зобов'язання. Однак, при складанні простого векселя беруть участь дві особи: боржник і кредитор, а переказного - три. Крім векселедавця (трасанта), що виступає як особа, яка віддає наказ платити, і першого набувача (ремітента), особи, на користь якої видається вексель, учасником операції є платник (трасат) - особа, якій дається наказ платити за векселем. До настання терміну платежу трасат повинен дати згоду (акцепт) на оплату векселя. Видача векселя на користь ремітента на

трасата називається ремітуванням стосовно першого набувача векселя (ремітента) і трасуванням стосовно платника (трасата).

Всі векселі за їх економічною природою можна розділити на комерційні та фінансові векселі.

Комерційний вексель з'являється в обігу в результаті реальної угоди з купівлі-продажу цінностей, виконаних робіт, наданих послуг. Звідси походять синоніми комерційного векселя: товарний, торговий.

Фінансовий вексель виникає внаслідок фінансової операції і засвідчує отримання грошової позики. Векселі, в основу яких покладено реальні фінансові угоди і котрі виписані (акцептовані) авторитетними особами, передусім банками, мають досить широку сферу обігу. В обігу, однак, можуть з'являтися і фіктивні, безгрошові векселі, до яких належать так звані дружні, бронзові, підроблені векселі.

Підроблений вексель — це вексель, в якому міститься підроблений підпис векселедавця, або акцептанта, фальсифіковано вексельну суму чи строк погашення. Підроблення здійснюється з метою отримання коштів у банку під даний вексель.

Дружній (приятельський) вексель також не передбачає реальної кредитної операції. Він акцептується з метою надання допомоги в отриманні кредиту під вексель неплатоспроможній особі. Як правило, обидва суб'єкти угоди акцептують векселі один на одного для того, щоб згодом отримати під них кредит у банку. Такі векселі, коли кілька суб'єктів виступають то векселедавцем (платником), то векселедержателем (покупцем), називають **зустрічними**. Однак зустрічні векселі не завжди фіктивні (дружні чи бронзові), оскільки вони можуть з'являтися в результаті реальних торговельних відносин між контрагентами.

Бронзовий (дугий, вигаданий) вексель виписується на ім'я неіснуючої або задалегідь неплатоспроможної особи. Метою подібної операції є отримання кредиту чи збільшення заборгованості неплатоспроможної особи для того, щоб майно банкрута залишилось у близьких йому осіб, замість того, щоб перейти у власність реальних кредиторів. На відміну від дружнього векселя, в якому особа, що його акцептувала (підписала), бере на себе вексельні зобов'язання, бронзовий вексель виникає для обману кредиторів. Проблема, однак, у тому, що, незважаючи на економічну дефектність дружніх та бронзових векселів, у них немає юридичних дефектів, оскільки підписи не фіктивні, наявні усі реквізити. Це вимагає підвищеної уваги з боку працівників банку до здійснення вексельного кредитування.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВЕКСЕЛЯ.

Вексель:

1. Це свідоцтво боргу.
2. Це грошове зобов'язання.
3. Є абстрактним борговим зобов'язанням, тобто не залежним від причин виникнення боргу, відносин між суб'єктами вексельної операції, часу й місця здійснення угоди.
4. Це беззаперечне боргове зобов'язання. Особа, що є платником за векселем, жодним чином не може ухилитись від сплати боргу чи продовжити термін використання кредиту.
5. Це безумовне боргове зобов'язання.
6. Є письмовим документом, виписаним строго за встановленою формою і не може існувати поза письмовою формою.

Обов'язковими реквізитами векселя являються:

- валюта і сума векселя;
- дата платежу;
- безумовне зобов'язання (наказ) сплатити вексельну суму;
- найменування та адреса векселедавця;
- місце платежу.

Банківські операції з векселями

Види операцій	Відображення у балансі	Суть операції
Кредитні	Активні	- урахування векселів; - надання кредитів під заставу векселів
	Пасивні	- переврахування придбаних векселів; - одержання кредитів під заставу векселів
Торговельні	Активні	- купівля векселів
	Пасивні	- продаж придбаних векселів
Гарантійні	Позабалансові	- авалювання векселів; - акцепт векселів; - видача гарантій на забезпечення оплати векселів.
Розрахункові	Позабалансові	Операції з оформлення заборгованості векселями: - акцептування переказних векселів банком, виданих на банк кредитором банку; - видача простих векселів банком кредиторів банку; - видача банком переказних векселів на боржника банку; - видача банку простих векселів боржником банку.
		Операції з розрахунків з використанням векселів: - вексельний платіж банку кредиторів; - вексельний платіж боржника банку.
Комісійні та довірчі	Позабалансові	- інкасування векселів; оплата векселів, у яких банк є особливим платником (доміциліатом); - зберігання векселів; - купівля, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів

Якщо вексельні операції пов'язані із наданням або залученням грошових коштів проти векселів або під забезпечення векселів, то вони називаються *кредитними*. Активними кредитні операції є тоді, коли банк враховує векселі або надає кредит під їх заставу, а пасивними - коли банк перевраховує придбані векселі або одержує кредит під їх заставу.

Операції з купівлі-продажу векселів за ціною, що встановлюється у відсотках до суми векселя, називаються *торговельними*. Активними торговельними операціями є придбання векселів банком, а пасивними - продаж придбаних векселів.

Гарантійними операціями є взяття банком на себе зобов'язань здійснити платежі за векселями при настанні обумовленої дати при певних обставинах. До гарантійних належать операції з авалювання та надання гарантій на забезпечення оплати векселів (наприклад, при розрахунках з *допомогою документарного акредитиву*).

Розрахункові операції поділяються на операції з оформлення заборгованості векселями (акцептування переказних векселів банком, виданих на банк кредитором банку; видача простих векселів банком кредиторів банку; видача банком переказних векселів на боржника банку; видача банку простих векселів боржником банку) та на операції з розрахунків із використанням векселів (вексельний платіж банку кредиторів; вексельний платіж боржника банку).

Комісійні та довірчі операції пов'язані з інкасуванням векселів; оплатою векселів, у яких банк є особливим платником (доміциліатом); зберіганням векселів (оригіналів, копій і примірників); купівлею-продажем, а також обміном векселів за дорученням клієнтів.

2. Врахування та переврахування векселів.

Врахування або *облік векселя* полягає у придбанні банком векселя одержувачем коштів за яким до цієї операції був його клієнт. Під час дисконтної операції останній отримує від банку під облікований вексель грошові кошти в сумі номінальної вартості векселя за мінусом дисконту, розмір якого залежить від облікової ставки та періоду до погашення такого векселя. Банк, який отримав такий вексель шляхом індосаменту, стає одержувачем коштів від векседавця у строк, вказаний у векселі. Таким чином комерційний кредит трансформується у банківський, який має назву — *обліковий кредит*.

Індосаментом є передавальний напис на векселі, що засвідчує перехід прав за векселем до іншої особи. Такий напис передбачає, що індосант має всі необхідні ознаки гаранта за векселем, тому його напис виконує також гарантійні функції, а він разом з іншими учасниками вексельної угоди несе відповідальність за своєчасний платіж.

Банк за необхідності може рефінансувати облікований вексель у Національному банку України. Така операція називається переврахування векселя.

Перед укладанням договору на врахування векселів вони повинні пройти юридичну та економічну експертизу.

Юридична експертиза документів передбачає перевірку: дійсності вексельного бланку; правильності заповнення у векселі всіх реквізитів; неперервності індосаментного ряду та законності володіння векселем.

Економічна експертиза документів передбачає розрахунок вартості, за якою векселі можуть бути обліковані, та оцінку кредитоспроможності пред'явника, а також інших відповідальних за векселем осіб.

Окрім утримання суми дисконту, який є платою за кредит, банки можуть утримувати комісійні за інкасацію векселів (дамно), поштово-телеграфні послуги (порто), а також витрати, пов'язані з опротестуванням векселів.

3. Кредити під заставу векселів.

При *кредитуванні під заставу векселів* позичальник не перевідступає вексель банку (на відміну від облікового кредиту), а лише віддає його під заставу на певний строк, зберігаючи всі права векселедержателя (право власності на вексель може перейти лише у разі непогашення позики).

Позики під заставу векселів бувають строковими, коли власник векселів зобов'язаний викупити їх у банку в термін, що встановлюється в момент укладання договору про надання кредиту під заставу векселя, або до вимоги (*онкольні позики*), повернення яких банк може вимагати в будь-який час після надання кредиту.

При видачі кредиту під заставу векселів банк обумовлює в договорі максимальний розмір позики, розмір застави та співвідношення між забезпеченням і заборгованістю за рахунком, величину процента та комісії на користь банку, право спрямування в погашення позики сум, що надходять для сплати векселів або інших сум, які надходять на поточний рахунок клієнта.

Вартість заставлених векселів повинна бути достатньою для погашення кредиту, відсотків за користування ним, неустойки, передбачених кредитним договором (з розрахунку десятиденної прострочки повернення кредиту), відшкодування затрат за іншими витратами, пов'язаними з наданням векселя до оплати. Тобто кредит надається в розмірі 60-90% номінальної вартості векселів і строк платежу за якими є тривалішим, ніж термін дії позики.

Для прийняття рішення про приймання векселів у забезпечення кредиту банк проводить *юридичну та економічну експертизу документів*, остання з яких полягає у оцінюванні кредитоспроможності позичальника та вартості самих векселів.

Як і переоблік можлива і перезастава векселів. Тобто комерційні банки для додержання своєї ліквідності можуть рефінансуватися в Національному (Центральному) банку або в інших комерційних банках у формі переобліку або перезастави векселів.

4. Авалювання та акцептування векселів банками.

Акцепт векселя - напис, за допомогою якого підтверджується згода акцептанта на оплату векселя. Метою цієї операції є збільшення кола осіб, відповідальних за векселем, тобто збільшення його надійності. Якщо банк виступає як акцептант (банківський акцепт), то вексель набуває статусу першокласного, високоліквідного зобов'язання за векселем.

На відміну від облікового кредиту, який надається векселедержателю (одержувачу коштів за векселем), акцептний кредит надається векседавцю (платнику за векселем) і виступає як гарантійна послуга. Кредитна угода оформлюється з використанням переказного векселя. В цьому документі трасант вказує платника, який повинен акцептувати вексель, тобто дати згоду провести платіж. Клієнт виставляє на банк переказний вексель. Банк його акцептує з умовою, що, до настання строку платежу за векселем, клієнт внесе в банк суму, необхідну для погашення векселя. Позичальник (векседавець) може використати акцептований банком вексель як платіжний засіб для купівлі товарів, оплати своїх зобов'язань перед іншими кредиторами, обліку в іншому банку. Облік векселя може бути здійснено в банку, який його акцептував. У цьому випадку банк стає не тільки гарантом, але й безпосереднім кредитором клієнта. За здійснення акцептної операції банк стягує комісію.

Якщо до настання строку платежу за векселем позичальник не вніс до банку суму коштів, необхідних для погашення цінного паперу, то вексель в цьому випадку оплачується за рахунок банку. Таким чином, гарантійна послуга перетворюється на кредитну і згідно з вексельним правом банк виставляє зворотню вимогу до векседавця з подальшим примусовим стягненням боргу з позичальника.

Аваль векселя - це гарантія, внаслідок якої особа, що надала цю гарантію (аваліст), бере на себе відповідальність повністю або в частині суми за зобов'язанням якоїсь із зобов'язаних за векселем осіб (векседавця, акцептанта, індосанта).

Всі операції з авальювання векселів здійснюються на підставі договору, що укладений між банком і особою, за яку він ручається. У договорі обговорюються умови, на яких банк авальює вексель і його дія закінчується на момент погашення вексельного зобов'язання.

Аваль надається тільки за простими чи переказними векселями, що видаються (акцептуються) в оплату за поставлену продукцію, виконані роботи і надані послуги.

При настанні строку платежу векселедержатель може звернутися з вимогою про платіж за векселем до банку-аваліста, якщо вексель не був оплачений або був оплачений частково. Крім того, векселедержатель може звернутися до аваліста і до настання строку платежу у випадках:

- якщо мала місце повна або часткова відмова здійснити акцепт;
- у разі банкрутства (неплатоспроможності) трасата, незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні;
- у разі припинення ним платежів, навіть якщо ця обставина не була встановлена судом;
- у разі безрезультатного звернення стягнення на його майно;
- у разі банкрутства (неплатоспроможності) трасанта за векселем, що не підлягає акцепту.

Сума, яка має бути нарахована на користь банку як плата за надання авального кредиту, обчислюється на підставі процентної ставки банку. Крім процентів, за іногородніми авальюваними векселями можуть утримуватися комісія, дамно і порто. Також банк може утримувати з позичальника комісію за зобов'язання надати авальний кредит. Така комісія, як правило, розраховується у процентному відношенні до суми, на яку банк зобов'язався забезпечити платіж за векселем, за період дії такого зобов'язання і незалежно від того, чи використав позичальник право на одержання авалю, чи ні.

5. Інкасування і доміциляція векселів.

При проведенні *комісійних* операцій банк отримує від клієнта право *інкасувати вексель*. При інкасації векселів роль банку полягає в точному виконанні доручення пред'явника векселя - отримати по ньому у встановлений термін платіж і передати власнику векселя. В інкасовій операції можуть брати участь п'ять учасників: векселедержатель, який дає доручення інкасувати вексель (принципал, комітент); банк, якому дано доручення здійснити інкасування векселя (ремітент); банк, який бере участь в інкасуванні, але не є

банком-ремітентом (інкасуєчий банк); платник за векселем; інкасуєчий банк, який здійснює пред'явлення векселів платнику (пред'являючий банк).

Д/З: Операція здійснюється на підставі укладеного між обома сторонами договору на інкасо векселів (рис. 2).

Рис. 2. Інкасо векселів у банках:

- 1 - доручення векселедержателя на отримання платежу за векселем;
- 2 - видавання розписки про прийняття векселя на інкасо;
- 3 - повідомлення векседавця (акцептанта) про надходження доручення на отримання платежу за векселем;
- 4 - пред'явлення векселя до оплати;
- 5 - погашення векселя;
- 6 - повернення погашеного векселя з розпискою про платіж;
- 7 - зарахування вексельної суми на поточний рахунок векселедержателя;
- 8 - повідомлення векселедержателя про погашення векселя;
- 9 - оплата комісійної винагороди.

За здійснення цієї операції банк отримує комісійну винагороду, розмір якої визначається сторонами.

Банком на інкасо приймаються векселі тільки від юридичних осіб, що обслуговуються вданій установі банку. На інкасування банкам не рекомендується приймати векселі: неакцептовані переказні, недоміцільовані, терміном платежу менше, ніж десять днів від моменту прийняття на інкасо.

Інший вид комісійної операції – *доміциляція векселя*, яка полягає в тому, що банки можуть за дорученням векседавця здійснити кредиторам платежі за векселем. Між банком і векселедержателем укладається спеціальна угода, згідно з якою банк зобов'язується здійснити оплату за наданими йому клієнтом (довірителем) векселями за відповідну винагороду - комісію. Виступаючи доміциліатом банк не ризикує, тому що він перераховує кошти з рахунка векседавця. Якщо в останнього немає рахунка в цьому банку, він зобов'язаний внести вексельну суму раніше. Інакше банк відмовиться здійснити платіж за векселем і поверне вексель власнику.

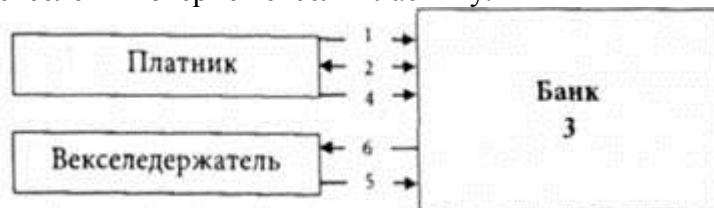

Рис. 3. Схема доміциляції векселів:

- 1 - подання платником документів для розгляду питання про доміциляцію;
- 2 - укладення договору;
- 3 - реєстрація векселя в "Книзі обліку доміцильованих векселів";
- 4 - перерахування коштів для оплати векселів та комісійної винагороди;
- 5 - подання векселя до оплати;
- 6 - погашення векселя.

При інкасації і доміциляції векселів також, як і при інших передавальних операціях, на зворотній стороні документа робиться передоручний напис, який містить відповідні вказівки банку.

Комерційні банки за дорученням своїх клієнтів можуть здійснювати операції зберігання векселів (оригіналів, копій і примірників векселів). Операції зберігання векселів клієнтів можуть полягати в:

- схові;
- передаванні оригіналу векселя законному векселедержателю копії векселя;
- передаванні примірника переказного векселя, що призначався для акцепту, законному векселедержателю іншого примірника векселя;
- передаванні оригіналів, примірників і копій векселів іншій особі на умовах, указаних довірителем.

Зберігання векселів в установах банків здійснюється у вигляді «закритого» та «відкритого» зберігання. Закрите зберігання передбачає зберігання векселів шляхом надання довірителю депозитного вічка у сховищі (сейфі) банку без будь-яких інструкцій щодо дій банку з векселями і здійснюється на підставі договору схову.

При відкритому зберіганні векселів у банк подається супровідне до векселя доручення на зберігання з точними і повними інструкціями щодо дій банку з векселями. Доручення на зберігання має містити реєстр векселів, що передаються, якого достатньо для здійснення схову.

Банк здійснює зберігання векселів тільки самостійно, незалежно від мети зберігання і не має права передоручати зберігання іншій установі цього самого банку. Він також не має права користуватися і розпоряджатися векселями без письмового дозволу довірителя.

За здійснення операцій зі зберігання банк може утримувати на свою користь винагороду, розмір якої може встановлюватись як у відсотках до вартості або суми векселів, так і становити фіксовану суму за один вексель.

ТЕМА 7

Операції банків в іноземній валюті

1. Суть та види операцій банків в іноземній валюті
2. Основні види міжнародних операцій банків. Форми міжнародних розрахунків

1. Суть та види операцій банків в іноземній валюті

Згідно з чинним вітчизняним законодавством до валютних належать операції пов'язані з:

- переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у гривнях;
- використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- ввезенням (вивезенням), переказуванням і пересиланням на територію України (за її межі) валютних цінностей.

До валютних цінностей відносять:

- валюту України (гривню);
- платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, векселі, депозитні сертифікати, ощадні книжки, дорожні та іменні чеки тощо), що виражені у валюті України; іноземну валюту (іноземні грошові знаки); платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, векселі, депозитні сертифікати, ощадні книжки, дорожні та іменні чеки тощо), що виражені в іноземній валюті або банківських металах;
- банківські метали.

Отже, банківськими операціями в іноземній валюті є такі операції банків, головним об'єктом яких є іноземна валюта у готівковій і безготівковій формах, а також у вигляді платіжних документів, інших цінних паперів та банківських металів, що виражені у грошових одиницях іноземних держав і в міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях.

НБУ запровадив *Класифікатор іноземних валют*, що регулює режим застосування кожної валюти та поділяє її на ступені конвертованості:

- вільноконвертовані валюти держав, які без обмежень обмінюються на інші види валют і широко застосовуються для здійснення платежів на міжнародних ринках, та банківські метали. Курси цих валют встановлює НБУ;

- вільноконвертовані валюти держав, які не використовуються широко для здійснення платежів при міжнародних операціях і не продаються на головних валютних ринках світу. Курси ряду валют цієї групи встановлюються НБУ;

- неконвертовані валюти. Курси тільки окремих валют встановлюються НБУ.

НБУ видає індивідуальні та генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій.

Генеральні ліцензії видаються банкам та іншим кредитно-фінансовим установам на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання.

Індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для здійснення такої операції

Основні операції з валютними цінностями, які здійснюють комерційні банки, є такі:

- ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; міжнародні розрахункові операції;
- операції на кореспондентських рахунках банків (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та банків-нерезидентів у грошовій одиниці України; неторговельні операції; видача гарантій; валютне кредитування;
- послуги для міжнародного туризму (дорожні чеки, чекові та кредитні картки, грошові перекази за кордон); міжбанківські валютні операції на міжнародному валютному ринку та валютному ринку України;
- операції з банківськими металами на валютному ринку України та міжнародних ринках.

Поточні операції, що проводяться в іноземній валюті можуть бути торговельними і неторговельними.

Торговельні поточні операції здійснюються:

- між юридичними особами - резидентами та нерезидентами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності за торговельними операціями;
- між юридичними особами - резидентами на території України, за умови наявності індивідуальної ліцензії НБУ;
- між юридичними особами - резидентами та нерезидентами через юридичних осіб - резидентів посередників відповідно до угод;
- операції на міжбанківському валютному ринку;
- оплата товарів з використанням чеків та пластикових карток та ін.

Неторговельними поточними операціями:

- виплата готівкової іноземної валюти за платіжними документами на витрати, пов'язані з відрядженням, за чеками та пластиковими картками, оплата праці нерезидентів, за переказами з-за кордону (за межі України);
 - здійснення обмінних операцій з іноземною валютою за платіжними документами в іноземній валюті;
 - перерахування коштів в іноземній валюті за навчання, лікування, за проведення міжнародних виставок, конференцій, відшкодування витрат судовим, арбітражних та правоохоронних органів;
 - переказ за межі України коштів в іноземній валюті (пенсії, аліменти, допомога родичів, спадщина тощо);
 - виплата авторських гонорарів і платежів за користування авторськими правами та ін.
- Каси банків та їх пункти обміну можуть здійснювати такі валютно-обмінні операції:
- купівля-продаж фізичним особам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
 - зворотний обмін фізичним особам - нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;

- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;
- прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну чи національну валюту.

Операції з конвертації готівкової іноземної валюти здійснюються банками та їх пунктами обміну валюти лише з тими валютами, що належать до 1 групи Класифікатора іноземних валют.

Під час здійснення операцій із конвертації готівкової іноземної валюти використовується крос-курс, визначений згідно з офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют, що встановлені НБУ на день проведення операції.

Підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, відкривають у комерційних банках валютні рахунки. Обов'язковими для таких підприємств є транзитний та поточний валютні рахунки.

Транзитний валютний рахунок - це рахунок, призначений для зарахування валютної виручки підприємства.

Поточний валютний рахунок призначений для проведення безготівкових і готівкових розрахунків в іноземній валюті при здійсненні поточних операцій, визначених законодавством України.

Крім цього, юридичним та фізичним особам комерційні банки можуть відкривати позиковий та депозитний валютні рахунки.

Позиковий валютний рахунок - це рахунок, що відкривається для отримання банківських позик в іноземній валюті незалежно від наявності поточного рахунку в банку кредитора.

Депозитний валютний рахунок відкривається фізичним та юридичним особам (резидентам та нерезидентам) для зарахування на нього валютних депозитів з поточного рахунку з наступним поверненням суми основного депозиту та нарахованих відсотків по закінченню строку депозитного договору.

Існує ще *тимчасовий поточний рахунок* в іноземній валюті, який призначений для зарахування коштів, що вносяться для формування статутного капіталу товариства.

Представництвам юридичних осіб нерезидентів можуть відкриватися в уповноважених банках України рахунки двох типів: рахунки типу «Н» і типу «П».

Рахунок типу «Н» - це рахунок, який відкривається уповноваженим банком іноземним, дипломатичним, консульським, торговим та іншим представництвом, міжнародним організаціям і філіям, які користуються імунітетом і дипломатичними привілеями, а також представництвом юридичних осіб-нерезидентів, установам або особам, що представляють їх інтереси в Україні та не займаються підприємницькою діяльністю на Україні.

Рахунок типу «П» - це рахунок, який відкривається уповноваженим банком постійним представництвом іноземних компаній, фірм, міжнародних організацій, створених у будь-якій організаційній формі без статусу юридичної особи, через які повністю або частково здійснюється підприємницька діяльність нерезидента на території України.

На міжбанківському валютному ринку України можуть здійснювати операції тільки суб'єкти цього ринку, до яких належать:

- Національний банк України;
- уповноважені банки - комерційні банки України, які мають ліцензію НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями;
- інші фінансово-кредитні установи-резиденти (страхові, інвестиційні, дилерські та інші компанії), які мають ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій;
- юридичні особи, які уклали з уповноваженими банками агентські угоди на відкриття пунктів обміну іноземних валют;
- кредитно-фінансові установи-нерезиденти (у тому числі іноземні банки), які одержали індивідуальний дозвіл НБУ;

- валютні біржі, валютні відділення товарних і фондових бірж, які мають відповідний дозвіл на торгівлю іноземною валютою.

Як суб'єкти валютного ринку України, уповноважені банки, які отримали право відповідно до банківської ліцензії та письмового дозволу НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями, зобов'язані:

- купувати і продавати іноземну валюту самостійно без посередництва інших уповноважених банків;
- здійснювати купівлю іноземної валюти для проведення валютно-обмінних операцій з дотриманням установлених НБУ граничних меж продажу готівкової іноземної валюти фізичним особам-резидентам;
- впроваджувати заходи зменшення кредитного ризику.

Для запобігання валютних ризиків комерційні банки здійснюють:

- прогнозування динаміки валютного курсу;
- робота з різними валютами (диверсифікація ризику);
- розподіл валютного ризику шляхом укладання угод типу форвард, своп, опціон;
- аналіз і прогнозування міжнародних валютних ризиків.

Звичайно валютні угоди поділяються на «касові» і «строкові». Якщо куплена валюта має бути надана у розпорядження покупця в день укладання угоди (today - «tod»), або на наступний день (tomorrow - «tom»), то такі угоди називаються «овернайт» (overnight).

Угоди, які передбачають поставку валюти протягом двох робочих днів після їх укладання, називаються угодами «спот» (spot).

Ці два види угод відносять до «касових» валютних операцій. За такий короткий період обмінний курс, як правило, не встигає значно змінитися і ризик практично зводиться до мінімуму. Інша ситуація виникає, коли здійснюються строкові («форвардні») угоди, які передбачають обмін валют у заздалегідь установлені строки (як правило, від одного тижня до року), але за курсом, зафіксованим у момент укладання угоди.

В Україні уповноважені банки мають право здійснювати валютні операції на умовах «форвард» для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо іншої іноземної валюти за умови, що обидві валюти є іноземними валютами I групи Класифікатора валют, а також для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо гривні. В інших випадках уповноважені банки зобов'язані здійснювати торгівлю іноземною валютою з допомогою «касових» угод.

До строкових належать також угоди типу «своп», що являють собою комбінацію операцій «спот» і простого «форварда». Тобто операція «своп» - це одночасна купівля і продаж іноземної валюти на приблизно рівні суми за умови розрахунків за них на різні дати (купівля або продаж валюти на ближчу дату з одночасною контругодою на визначений строк у майбутньому).

Операції «своп» майже повністю усувають валютний ризик. І хоча валюта купується і продається одночасно за умови розрахунків на різні дати і теоретично можна вважати, що кожна з цих операцій є окремою, однак на практиці ринок використовує «своп» саме як базу для строкових угод.

У міжнародній практиці використовуються валютні ф'ючерсні контракти (домовленість купити або продати певну кількість іноземної валюти на певну дату в майбутньому) та валютні опціони (право купити або продати валюту протягом обумовленого періоду), а також страхування валютного ризику, яке передбачає передавання всього ризику страховій організації.

2. Основні види міжнародних операцій банків. Форми міжнародних розрахунків

Міжнародні операції обіймають усі послуги, на які існує попит з боку клієнтів, що беруть участь у міжнародній торгівлі, інвестиційній діяльності, туризмі та ін.

До основних функцій банків, що здійснюють міжнародні операції, відносять:

- міжнародні розрахункові операції;
- міжбанківські валютні операції на міжнародному валютному ринку;
- кредитування міжнародної торгівлі і послуг;
- обслуговування міжнародного руху капіталів і кредитів.

Міжнародні розрахунки - це регулювання платежів за грошовими зобов'язаннями та вимогами, що виникають між юридичними та фізичними особами різних країн на підставі економічних, політичних, науково-технічних, культурних та інших відносин.

Комерційні банки здійснюють міжнародні розрахунки за дорученням своїх клієнтів, які є учасниками зовнішньоекономічної діяльності, безготівковим шляхом із застосуванням таких форм: документарний акредитив, інкасо, банківський переказ, чек.

Документарний акредитив - угода, за якою банк-емітент, що діє за дорученням і відповідно до інструкцій клієнта-заявника на виставлення акредитива, повинен здійснити платіж поставальникові чи третій особі, або оплатити, акцептувати чи облікувати переказні векселі (трати), виписані бенефіціаром, або доручити іншому банку здійснення таких платежів чи оплату, акцепт чи облік таких трат, за умови дотримання термінів і умов акредитива.

Інкасо - доручення експортера (кредитора) своєму банку отримати від імпортера (платника, боржника) безпосередньо або через інший банк відповідну суму або підтвердження того, що ця сума буде сплачена у встановлені строки.

Визначають два види інкасо:

- *чисте інкасо*, тобто проведення розрахунків виключно за фінансовими документами.
- *документарне інкасо* - інкасо фінансових документів, що супроводжуються товарними документами, або інкасо тільки товарних документів. Тобто це доручення експортера банку одержати від імпортера суму коштів, належних за контрактом, взамін за товарні документи і перерахувати її експортеріві.

Під *фінансовими документами* розуміють переказні та прості векселі, чеки, платіжні розписки або інші документи, що використовуються для отримання платежу грошима.

До *комерційних документів* відносяться контракти, рахунки-фак-тури, відвантажувальні документи (авіа-, залізничні та автодорожні накладні, коносаменти (транспортування кораблем), документи, що підтверджують право власності на вантаж (акти приймання - передачі).

Чек - паперовий розрахунковий документ установленої форми, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження чекодавця платнику про сплату чекодержателю зазначеної в ньому суми коштів протягом встановленого строку.

Розрізняють такі види чеків: іменний та ордерний.

Іменний - виписаний на користь певної особи. Такий чек не може бути переданий за допомогою звичайного індосаменту. Тут передача здійснюється цесією, тобто шляхом передаточного напису з зазначенням: «не наказу», завіреним у нотаріальному порядку.

Ордерний чек - це чек, виписаний на користь певної особи або за наказом. Передається такий чек за допомогою індосаменту з записом «наказу» або без нього.

Чек на пред'явника виписується пред'явнику і може бути переданий другій особі як з індосаментом, так і без нього.

Крім того чеки поділяють на банківські та фірмові. *Банківський чек* - це чек виписаний банком на свій банк - кореспондент. Чекодавцем є банк боржника, а на чеку немає назви фірми -чекодавця.

Фірмовий чек - це чек виписаний фірмою на одержувача. *Банківський міжнародний переказ* застосовується в оплату авансу за контрактом експортеру, тобто ще до початку відвантаження ним товару.

Існує декілька заходів захисту імпортера від ризику неповернення (втрати) авансу: банківська гарантія на повернення авансу, документарний (умовний) переказ.

Фірма - експортер звертається в один з банків своєї країни (банк-гарант) з проханням видати гарантію на повернення авансу на користь імпортера. Банк гарантує імпортеру повернення переведеного авансу в разі не поставки товару.

Документарний (умовний) переказ - переказ авансу з умовою, що банк експортера (бенефіціара) здійснюють фактичну виплату авансу за його рахунок лише проти надання транспортного (відвантажувального) документа.

Банківський переказ - це доручення банку своєму банку-кореспонденту виплатити певну суму грошей за розпорядженням і за рахунок переказодавця іноземному отримувачу (бенефіціару) із зазначенням способу відшкодування банку-платника виплаченої ним суми.

ТЕМА 8

Нетрадиційні банківські операції та послуги

1. Характеристика та види нетрадиційних банківських операцій і послуг.
2. Лізингові операції.
3. Банківські гарантії та поручительства. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги банку.
4. Трастові (довірчі) послуги.
5. Факторинг та форфейтинг
6. Операції банку з дорогоцінними металами.

1. Характеристика та види нетрадиційних банківських операцій і послуг.

Конкуренція між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами, а також всередині самої банківської системи, сприяє подальшій універсалізації банківської справи, розвитку та розширенню кола операцій та послуг, що їх може виконувати сучасний універсальний банк.

До нетрадиційних для банків України операцій та послуг можна, зокрема, віднести: лізинг; факторинг; довірчі (трастові) послуги; операції з дорогоцінними металами; гарантійні, посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги; фінансовий інжиніринг.

У своїй діяльності комерційні банки все більше уваги приділяють наданню клієнтам послуг. Зауважимо, що в економічній літературі розрізняють поняття «банківські операції» та «банківські послуги». Не вдаючись до аналізу всіх поглядів щодо змісту цих понять, зазначимо, що між ними існують суттєві відмінності, хоча на практиці банківські операції та банківські послуги зовнішньо розрізнити дуже важко. Передусім це пов'язано з тим, що окремі банківські операції та послуги взаємозв'язані, надаються клієнтам одночасно, в одному «пакеті».

З погляду зв'язку банківських послуг з рухом матеріального продукту розрізняють послуги, пов'язані з рухом матеріального продукту, та «чисті» послуги, тобто послуги, безпосередньо не пов'язані з рухом матеріального продукту.

Здійснюючи нетрадиційні банківські операції та надаючи послуги, слід особливу увагу звертати на їх правове оформлення. Найпоширенішою підставою виникнення зобов'язань є договір.

В Україні значна частка нетрадиційних операцій та послуг не набула широкого застосування в практичній діяльності комерційних банків. Передусім це пов'язано з повною відсутністю чи недосконалістю існуючої законодавчої бази, яка регулює здійснення таких операцій або надання послуг, а також із сучасним станом економіки країни.

2. Лізингові операції.

У Законі України «Про лізинг» зазначено: «Лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні

лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця, або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів». Отже, **лізинг** розглядається законодавцем як вид підприємницької діяльності, спрямований на інвестування коштів і надання лізингодавцем лізингоодержувачу на певний строк і за певну плату майна. При цьому право власності на об'єкт лізингу залишається у лізингодавця на строк дії договору.

Об'єктом лізингу може бути будь-яке майно, що належить до основних фондів, не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передавання його в лізинг. Розрізняють лізинг рухомого і нерухомого майна.

Суб'єктами лізингу є сторони, які мають безпосереднє відношення до об'єкта лізингу. При цьому їх можна умовно поділити на прямих і непрямих учасників.

Існують різні ознаки класифікації видів лізингу. Залежно від типу майна, яке може бути об'єктом лізингу, розрізняють лізинг рухомого майна (машини, транспортні засоби, устаткування тощо) та лізинг нерухомого майна (споруди, будівлі, їхні структурні компоненти тощо).

Залежно від складу суб'єктів лізингу розрізняють:

- прямий лізинг, за якого власник майна самостійно здає його в лізинг.
- непрямий лізинг, коли передавання майна відбувається через посередників.

Відповідно до сектора ринку, де здійснюється лізинг, розрізняють:

- внутрішній (національний) лізинг, коли всі суб'єкти угоди перебувають під юрисдикцією однієї країни;
- зовнішній (міжнародний) лізинг, коли суб'єкти лізингу перебувають під юрисдикцією різних держав, або якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

За характером лізингових платежів виокремлюють:

- лізинг з грошовими платежами/
- лізинг з компенсаційними платежами
- лізинг зі змішаними платежами,

За цільовим призначенням лізинг може бути:

- дійсний
- фіктивний лізинг,

Відповідно від умов амортизації майна розрізняють:

- лізинг з повною амортизацією,
- лізинг з неповною амортизацією,

Залежно від намірів учасників продовжувати термін договору лізинг може бути

- строковий (одноразовий, на один строк)
- поновлювальний (револьверний),

Залежно від набору послуг з обслуговування майна, що передається в лізинг, розрізняють:

- чистий лізинг,
- лізинг з частковим набором послуг
- лізинг з повним набором послуг (повний або «мокрый» лізинг

За способом фінансування об'єкта лізингу виокремлюють такі його види:

- лізинг за рахунок власних коштів
- лізинг за рахунок залучених коштів роздільний, або пайовий, лізинг

Залежно від рівня окупності об'єкта лізингу розрізняють оперативний та фінансовий лізинг.

Схема організації багатосторонньої лізингової угоди має такий вигляд (рис. 1).

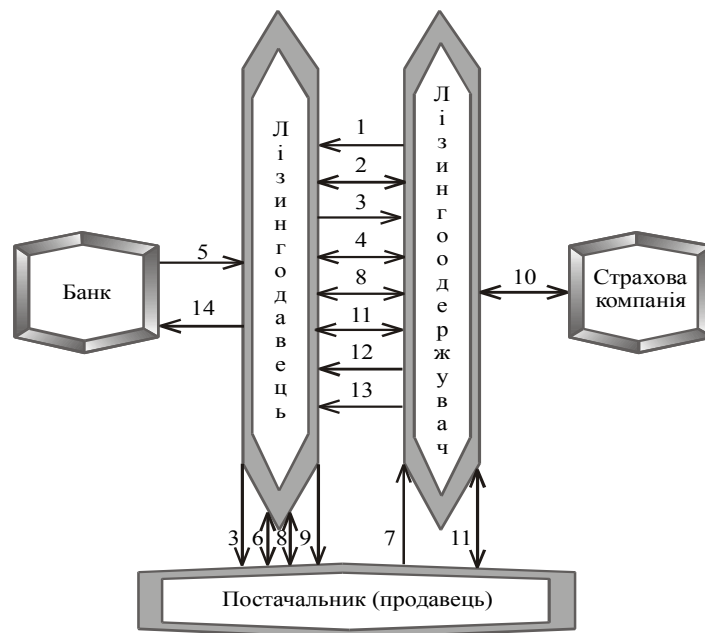

Рис. 1. Організація лізингового процесу при багатосторонній лізинговій угоді

Майбутній лізингоодержувач складає заявку, в якій зазначається об'єкт лізингу, його технічні характеристики, назва постачальника (виробника), строк лізингу та його вид, дані про господарсько-фінансовий стан лізингоодержувача тощо, та надає її лізингодавцю (1). Після одержання заявки та інших необхідних документів, лізингодавець перевіряє їх та всебічно аналізує лізинговий проект, одночасно з'ясовуючи кредитоспроможність потенційного лізингоодержувача (2). Приймавши позитивне рішення про участь у лізинговому договорі, а також про кредитоспроможність потенційного лізингоодержувача, лізингодавець сповіщає про це останнього та направляє постачальникові замовлення-наряд та інші документи, що визначають умови виконання лізингової угоди (3). Між лізингодавцем і лізингоодержувачем укладається договір лізингу (4). При використанні кредиту як джерела фінансування лізингової угоди лізингодавець одержує в банку кредит (5). Між постачальником і лізингодавцем укладається договір купівлі-продажу об'єкта лізингу, яким, зокрема, регулюються їхні взаємовідносини в процесі виготовлення, доставлення й оплати об'єкта лізингу (6). Постачальник відвантажує об'єкт лізингу лізингоодержувачу, який бере на себе обов'язки щодо його прийняття. Постачальник, як правило, здійснює монтаж і введення в експлуатацію об'єкта лізингу (7). Після закінчення роботи складається акт прийняття в експлуатацію об'єкта лізингу, який підписується всіма сторонами лізингової угоди (8). Підписання акта дає право постачальнику на одержання грошових коштів від лізингодавця (9). Лізингова угода підлягає страхуванню за домовленістю сторін договору лізингу відповідно до чинного законодавства (10). Право лізингоодержувача на ремонт і технічне обслуговування об'єкта лізингу визначається договором лізингу або окремим договором, укладеним з продавцем (11). Лізингоодержувач за користування об'єктом лізингу вносить періодичні лізингові платежі (12). Після закінчення строку дії договору відбувається повернення об'єкта лізингу лізингодавцю, якщо інше не передбачено договором лізингу (13). Періодично лізингодавець здійснює погашення кредиту та виплату процентів банку (14).

Залежно від методів нарахування лізингових платежів розрізняють: платежі з фіксованою загальною сумою; платежі з авансом (депозитом); платежі з відстрочкою; невизначені платежі, розрахунок яких базується на певній основі, визначеній у договорі лізингу.

3. Банківські гарантії та поручительства. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги банку.

Гарантії та поручительства — це спосіб забезпечення виконання зобов'язань, що застосовуються між будь-якими суб'єктами правовідносин.

Відмінності гарантії від поруки полягають у такому:

1. На відміну від поруки гарантія може бути односторонньою цивільно-правовою угодою, заснованою на волевиявленні однієї особи — гаранта.

2. Гарант несе субсидіарну (додаткову) відповідальність, тобто він повністю виконує зобов'язання, але лише за умови відсутності в основного боржника коштів, необхідних для належного виконання зобов'язання.

3. Оформлення гарантії договором не є обов'язковим, тоді як для поруки закон цього вимагає.

4. Якщо поручитель відповідає в тих самих межах, що й боржник, то гарант у договорі може обмежити свою відповідальність частиною зобов'язань боржника.

У ролі гаранта та поручителя може бути банк. У цьому разі говорять про банківську гарантію або поруку.

Банківські гарантії (поруки) можуть бути спрямовані на виконання клієнтом своїх зобов'язань за торговельними та фінансовими угодами: тендерна гарантія; гарантія виконання контракту; гарантія надання кредиту і виставлення акредитиву; гарантія платежу; акцептування й авалювання векселів тощо. Зазначені гарантії (поручительства) можуть надаватись як у вигляді спеціального документа (гарантійного листа, укладення договору поруки), так і шляхом напису на векселі (акцепт, аваль).

Акцептування векселя полягає в тому, що банк акцептує виставлений на нього клієнтом вексель за умови, що клієнт надасть банку грошове покриття до настання строку платежу за векселем.

При авалюванні банк бере на себе відповідальність за виконання зобов'язання будь-якою зобов'язаною за векселем особою — акцептантом, векседавцем, індосантом.

4. Трастові (довірчі) послуги.

Під **трастовими** розуміють послуги, засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа — засновник, передає своє майно у розпорядження іншій особі — довірительному власнику, для управління в інтересах третьої особи — бенефіціара.

Залежно від характеру розпорядження майном трастові послуги поділяються на:

— активні, коли майно, що перебуває у розпорядженні трастової компанії чи банку, може видозмінюватися, зокрема, шляхом його продажу, надання в позику або заставу без додаткової згоди довірителя;

— пасивні, коли майно не може бути використане довіреними особами без відповідної згоди довірителя.

За характером дій, які може здійснювати довірительний власник, розрізняють довірчі послуги, пов'язані з управлінням майна довірителя і не пов'язані з таким.

Довірча власність може виникнути у трьох випадках:

— у результаті волевиявлення довірителя майна;

— у результаті укладення угоди;

— згідно з законом або рішенням суду.

Трастові послуги на користь фізичних осіб, як правило, включають такі послуги:

1. Розпорядження спадщиною,

2. Управління майном згідно з договором або прижиттєвий траст.

3. Опікунство та забезпечення зберігання майна передбачає набір операцій, аналогічний управлінню майном.

4. Агентські послуги характеризуються тим, що одна особа (агент) учиняє як юридичні, так і фактичні дії за дорученням і за рахунок іншої особи (принципала).

Трастові послуги, що надаються юридичним особам, як правило, включають:

- обслуговування облігаційної позики, що супроводжується передачею довірентній особі права розпорядження майном, яке слугує забезпеченням позики;
- агентські послуги;
- створення фондів погашення заборгованості, з яких, відповідно до умов договору, може здійснюватись погашення боргів, сплата відсотків, викуп облігацій; виплата дивідендів акціонерам тощо;
- тимчасове управління справами компанії у випадку її реорганізації чи ліквідації;
- послуги депозитарію (зберігання акцій, за якими акціонери передали право голосу уповноваженим представникам);
- розпорядження активами, включаючи управління нерухомістю як всередині країни, так і за кордоном;
- обслуговування працівників компанії. У цьому разі траст-відділи надають послуги в інтересах працівників, здійснюючи управління фондами компаній, призначеними для виплати пенсій, різних винагород та допомог;
- інвестування коштів клієнта у визначені ним види активів;
- управління коштами благодійних фондів.

5. Факторинг та форфейтинг

Факторинг — це операція, яка поєднує у собі низку посередницько-комісійних послуг з кредитуванням оборотного капіталу суб'єкта господарювання.

Факторингові операції, крім купівлі права на вимогу боргу, включають:

- кредитування у вигляді попередньої оплати боргових вимог;
- ведення бухгалтерського обліку постачальника, зокрема реалізації продукції (роботи, послуг);
- інкасування дебіторської заборгованості постачальника;
- страхування постачальника від кредитного ризику.

Учасниками факторингової операції можуть бути:

- посередник (фактор), тобто комерційний банк або факторингова компанія;
- постачальник товарів (робіт, послуг);
- покупець.

Факторингові операції можна класифікувати за багатьма ознаками. За сектором ринку, де здійснюються факторингові операції, розрізняють внутрішній та зовнішній (міжнародний) факторинг. Внутрішній факторинг передбачає, що постачальник, покупець і фактор перебувають під юрисдикцією однієї країни. При зовнішньому факторингу суб'єкти факторингової угоди перебувають під юрисдикцією різних країн.

Зміст та послідовність здійснення факторингової операції зображено на рис. 2.

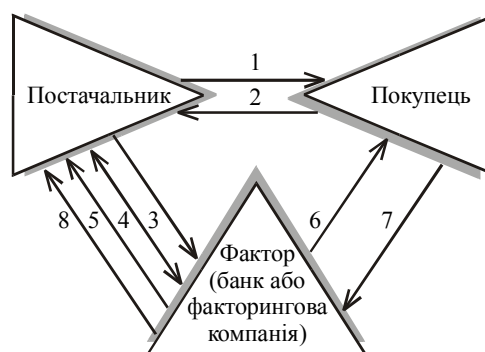

Рис. 2. Зміст і послідовність здійснення факторингової операції

1. Відвантаження постачальником покупцеві товарів (робіт, послуг).

2. Акцепт покупцем боргових вимог за товари (роботи, послуги).
3. Пред'явлення постачальником боргових вимог фактору з метою їх перевідступлення.
4. Вивчення фактором кредитоспроможності постачальника і, у разі позитивного результату, укладення з ним договору факторингу.
5. Перерахування постачальникові коштів у розмірі 70 – 90% суми боргових вимог, придбаних фактором.
6. Виставлення фактором боргових вимог для оплати їх покупцем.
7. Оплата покупцем виставлених на нього фактором боргових вимог.
8. Після отримання платежу від покупця фактор перераховує постачальнику залишок коштів (30 – 10%) за мінусом плати за факторингове обслуговування.

Форфейтинг — це придбання у кредитора боргу, вираженого в оборотному документі, на безповоротній основі.

Основними документами, які застосовуються при форфейтингу, є векселі. Однак об'єктом форфейтингу можуть бути інші види цінних паперів (але вони обов'язково повинні містити абстрактне зобов'язання) або рахунки дебіторів та розстрочки платежів, що є наслідком використання акредитивної форми розрахунків

Ініціатором форфейтингової операції є, як правило, експортер чи його банк. Це пов'язано з тим, що для дисконтування подаються або переказні векселі, виписані експортером, або прості векселі, одержувачем коштів за якими він є.

Форфейтингу властиві такі характерні ознаки:

- взаємозв'язок із зовнішньоторговельними операціями;
- договори форфейтингу укладаються переважно у вільноконвертованих валютах;
- основними документами, що застосовуються при здійсненні форфейтингових операцій, є векселі — прості та переказні;
- кредитування експортера здійснюється шляхом купівлі векселів або інших боргових вимог на дисконтній основі;
- кредитування здійснюється на середньостроковій основі, як правило, на строк від шести місяців до п'яти років, а в деяких випадках — до семи років;
- дисконтування відбувається на основі фіксованої процентної ставки;
- здебільшого форфейтинг пов'язаний з реалізацією машин, обладнання та інших товарів інвестиційного призначення.

Форфейтингові операції здійснюються у такий спосіб. Експортер, банк експортера або імпортер виступають ініціаторами договору. Експортер, який хоче скористатися форфейтингом, знаходить зарубіжного покупця (імпортера), котрий, у свою чергу, хоче отримати середньостроковий кредит для фінансування угоди з експортером.

Загальна схема організації форфейтингу має такий вигляд (рис. 3).

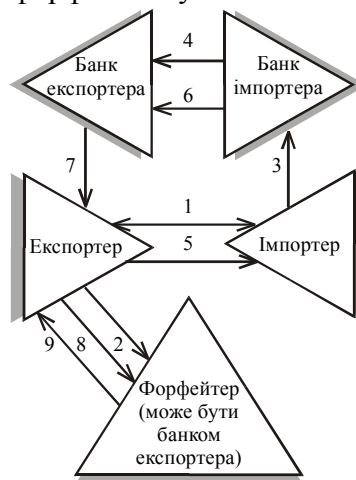

Рис. 3. Зміст і послідовність здійснення форфейтингової операції

1. Експортер та імпортер домовляються про поставку товарів та порядок їх оплати.
2. Експортер шукає форфейтера.
3. Імпортер оформляє серію векселів та знаходить банк, який гарантує або авалує зазначені векселі.
4. Направлення в банк експортера гарантованих або авальованих векселів.
5. Поставка товарів.
6. Дозвіл на передачу векселів експортеру.
7. Надання векселів експортеру.
8. Продаж векселів експортером форфейтеру.
9. Надходження коштів від проданих векселів.

6. Операції банку з дорогоцінними металами.

Дорогоцінні метали — це золото, срібло, платина і метали платинової групи у будь-якому вигляді та стані. Операції з дорогоцінними металами включають дії, пов'язані з: виникненням та припиненням права власності та інших прав на дорогоцінні метали; надходженням дорогоцінних металів до місць їх зберігання, а також зберіганням і відпуском у встановленому порядку дорогоцінних металів; зміною вмісту або фізичного стану дорогоцінних металів у будь-яких речовинах і матеріалах під час їх видобутку, виробництва та використання; ввезенням дорогоцінних металів у країну з-за кордону та вивезенням їх з неї.

До операцій з банківськими металами, які можуть виконувати банки, відносять такі.

1. Депозитні операції здійснюються у тому разі, коли необхідно залучити метал на рахунок або, навпаки, розмістити на визначений строк.
2. Операції з надання кредитів у дорогоцінних металах здійснюються шляхом поставок їх у фізичній формі або зарахування на знеособлені рахунки в обмін на зобов'язання зворотної поставки відповідного металу в термін, зазначений у договорі.
3. Операції з монетами з дорогоцінних металів. Банки здійснюють продаж клієнтам монет з дорогоцінних металів, а також викупувають у них такі монети, звісно, за нижчою ціною.
4. Операції спот (spot) — це операції з купівлі-продажу дорогоцінних металів, що здійснюються контрагентами на умовах зарахування/списання металу та валюти з рахунків на рахунки не пізніше другого робочого дня після укладення угоди.
5. Операції типу своп (swap) — це одночасна купівля і продаж дорогоцінного металу.
6. Опціони — право (але не обов'язок) продати чи придбати певну кількість золота за певною ціною на певну дату (європейський опціон) чи протягом усього обумовленого строку (американський опціон).
7. Форвардні угоди передбачають продаж (купівлю) металу на строк, що перевищує 2-й робочий день після укладення угоди.

6. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ, ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНИХ АКТІВ

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНІ АКТИ

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. №2654-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 р. №448/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. №898-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19.06.2003 р. №979-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. №679-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 р. №723/97-ВР (в новій редакції від 11.12.2003 р. №1381-IV) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20.09.2001 р. №2740-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії ВРУ від 28.06.1996 р. №2952-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України: Затв. Постановою Правління НБУ від 12.12.2002 р. №502 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Положення про валютний контроль: Затв. Постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. №49 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
15. Положення про визначення звичайної відсоткової ставки за депозит: Затв. Постановою Правління НБУ від 23.07.1997 р. №247 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

16. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Затв. Постановою Правління Національного банку України від 16.12.2002 р. №508 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
17. Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості: Затв. Постановою Правління Національного банку України 13.12.2002 р. №505 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Положення про порядок формування та використання банками резервного фонду: Затв. Постановою Правління Національного банку України від 08.08.2001 р. №334 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Затв. Постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. №279 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

ЛІТЕРАТУРА

20. Адамин Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. — Тернопіль: Карт-бланш, 2002. — 278 с.
21. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 276 с.
22. Аналіз ринку банківських послуг : навч. посіб. / Ред. В.Б.Захожай, С.С.Герасименко. — К.: МАУП, 2006. — 188 с.
23. Банківська справа : навч. посіб. / За ред. Р.І.Тиркала. — Тернопіль: Карт-Бланш, 2001. — 314 с.
24. Банківські операції : навч. посіб. / В.І. Капран, М.С. Кривченко, О.К.Коваленко, С.І.Омельченко. — К.: ЦНЛ, 2006. — 208 с.
25. Банківські операції : підручник / За ред. В.І.Міщенко, Н.Г.Слав'янської. — К.: Знання, 2004. — 727 с.
26. Банківські операції : підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. — Тернопіль: Вид-во ТНЕУ "Економічна думка", 2009. — 696 с.
27. Банківські операції : підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
28. Банковские риски / Под ред. О.И. Лаврушина, Н.И. Валенцевой. - М.: Кнорус, 2007. - 232 с.
29. Бездітко Ю.М. Валютне регулювання : навч. посіб. / Ю.М. Бездітко, О.О. Мануйленко, Г.А. Стасюк. — Херсон: ОЛДІ-плюс, 2009. — 272 с.
30. Боришкевич О.В. Валютне регулювання та контроль : навч. посіб. / О.В. Боришкевич, І.В. Краснова, В.С. Білошапка та ін. — К.: КНЕУ, 2008. — 400 с.

31. Бутук О.І. Валютно-фінансові відносини : навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 350 с.
32. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація : монографія. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.
33. Вовчак О. Д., Шпаргало Г. Є., Андрейків Т. Я. Платіжні системи : навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 341 с.
34. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа : підручник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 564 с.
35. Грюнинг Х. ван, Брайович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском/ Пер. с англ. - М.: Весь мир, 2007. - 304 с.
36. Дзюблюк О.В. Валютна політика : підручник. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
37. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності : навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2002. — 190 с.
38. Івасів Б.С. Міжнародні розрахунки : підручник. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2004. – 223 с.
39. Іпотека – практика застосування. – Харків: «Страйд», 2004. – 528 с.
40. Іпотечне кредитування : навч. посіб./ Під ред. О.С.Любунь. – К.: ЦНЛ, 2005. – 430 с.
41. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти : монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 256 с.
42. Леончук І.Д. Операції центрального банку : навч. посіб. – К.: Алеут, 2005. – 143 с.
43. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-Бланш, 2001. – 320 с.
44. Любунь О.С. Система банківського менеджменту : навч. посіб. – К.: Кондор, 2007. – 356 с.
45. Любунь О.С., Кіреєв О.І., Денисенко М.П. Іпотечний ринок : підручник. – К.: Атіка, 2006. – 288 с.
46. Любунь О.С., Любунь В.С., Іванець І.В. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності : навч. посіб. – К.: ЦНЛ, 2004. – 351 с.
47. Лютий І.О., Солодка О.О. Банківський маркетинг : навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 395 с.
48. Мещеряков А.А. Організація діяльності комерційних банків : навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2007. – 608 с.
49. Михайлів З.В., Гаталяк З.П., Горбаль Н.І. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції : навч. посіб. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004.
50. Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посібник / О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2002. — 392 с.
51. Міщенко В.І. Банківські операції : підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренєва. — К.: Знання, 2007. — 796 с.

52. Міщенко В.І., Кротюк В.Л. Центральний банк: організаційно-правові засади. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 372 с.
53. Остапишин Т.П. Основи банківської справи: Курс лекцій. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2001. – 112 с.
54. Петрашко Л.П. Валютні операції : навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 204 с.
55. Петрук О.М. Банківська справа : навч. посіб. / За ред. Ф.Ф.Бутинця. – К.: Кондор, 2004. – 461 с.
56. Пуховкіна М. Ф. Центральний банк і грошово-кредитна політика : Опорний конспект лекцій. — К.: КНЕУ, 1998. — 56 с.
57. Раєвський К. Є., Конопатська Л. В., Домрачев В. М. Банківський нагляд : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 174 с.
58. Романишин В., Уманцев Ю. Центральний банк і грошово-кредитна політика. – К.: Атіка, 2005. – 480 с.
59. Романова М.І. Основи банківської справи : навч. посіб. / М.І. Романова, Ж.В. Устюгова. — К.: ЦУЛ, 2007. — 168 с.
60. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції : підручник. – К.: ЦУЛ, 2003.
61. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності : монографія. – К.: Кондор, 2004. – 600 с.
62. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / Кол. авт.: А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. — К.: КНЕУ, 2005. — 556 с.
63. Чижов Н.А. Управление клиентской базой банка. - М.: Альфа-Пресс, 2007. – 284 с.
64. Шевченко Р. І. Кредитування і контроль : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2002. — 183 с.
65. Шевченко Р.І. Банківські операції : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2000. — 160 с.

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ

66. <http://aub.org.ua> – веб-сайт Асоціації українських банків.
67. <http://bank.gov.ua> – офіційний веб-сайт Національного банку України.
68. <http://mdaufin.org.ua> – веб-сайт кафедри фінансів Миколаївського державного аграрного університету.
69. <http://pidruchniki.ws> – бібліотека українських підручників.
70. <http://portal.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
71. <http://www.bank.gov.ua/control/bankdict/banks> – довідник банківських установ.
72. <http://www.me.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.
73. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського.

74. <http://www.nssmc.gov.ua> – офіційний веб-сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.
75. <http://www.ukrbanks.info> – все про банки в Україні.
76. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний веб-сайт Державної служби статистики.
77. <http://www.unia.com.ua> – веб-сайт Української Національної Іпотечної Асоціації.

Робочу програму склала:
асистент кафедри фінансів

Т.О. Чайка